

Natuurhistorisch Museum Rotterdam: Jaarverslag 2013

[Dit is het 27ste jaarverslag van de Stichting Natuurhistorisch Museum Rotterdam]

Voor Het Natuurhistorisch was 2013 een jaar met dieptepunten én hoogtepunten. Om met het zuur te beginnen: de almaar voortschrijdende bezuinigingen noopten ons tot een reorganisatie. De personeelslasten waren opgelopen tot ongeveer 74% van de totale omzet; terwijl dat percentage bij musea landelijk gemiddeld veel lager is (2011: 42,19%, 2013: 42,54%). Om die reden en om een dreigend faillissement te voorkomen, is fors gesneden in het personeelsbestand: de contracten met de banenpool van Robedrijf zijn beëindigd, en vier functies van het vaste personeel zijn opgeheven. Een aantal functies, zoals grafische vormgeving, moet nu worden uitbesteed en de inbreng van vrijwilligers is fors toegenomen.

De krimp is ook merkbaar in onze activiteiten: de frequentie van verschijnen van ons magazine *Straatgras* is voorlopig van vier naar twee edities per jaar teruggebracht, en de openingen van kleinere tentoonstellingen laten we voortaan achterwege. Ook zijn we per 1 januari 2013 een uurtje later open: nu om 11:00 uur (maar in de zomervakantieperiode openden we extra op maandag, ter compensatie). Met de personele ingreep is onze slagkracht echter niet gebroken.

▲ De actie 'Alle botten moeten weg' zorgde voor lange rijen, geduldig wachtende liefhebbers. (Maarten Laupman)

Het zoet: de vergrote inbreng van vrijwilligers is een positieve ontwikkeling. Het zijn gemotiveerde collega's die plezier hebben in de dingen die ze voor ons kunnen doen, aan de balie, bij interne zaken en voor de collectie. Een opsteker was ook de verkiezing in mei, door Stichting Museumkaart, tot 'Museum van de Maand'. Dat leverde geld en mooie reclame op.

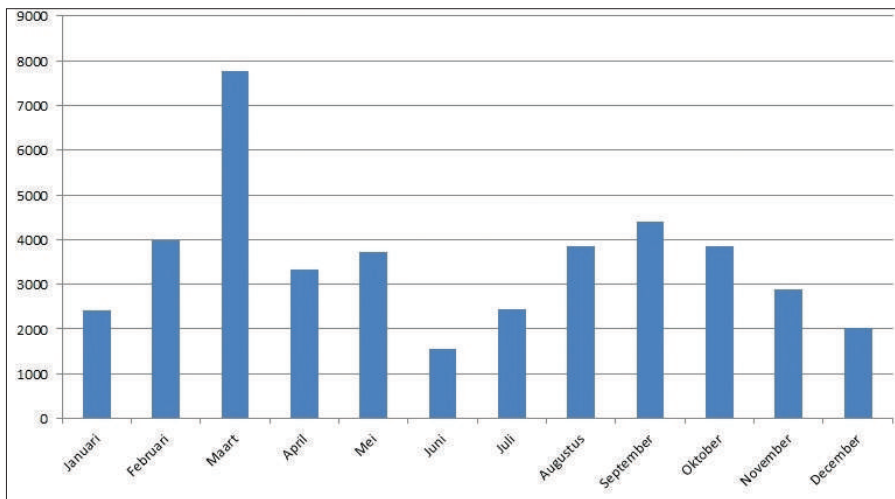
Ondanks de tijdelijke sluiting per 1 juni 2013 van onze goede buur, de Kunsthal, is ons bezoekersaantal toegenomen. We kregen in 2013 ruim tien procent méér bezoekers binnen dan het jaar ervoor, waarmee de grens van 40.000 weer flink is overschreden. Dankzij de actie 'Alle botten moeten weg' stonden er weer eens lange rijen voor het museum. Dat resultaat willen we zeker vasthouden.

Bezoekers in museumgebouw

categorie	aantal	%
reguliere museumbezoekers	30.846	72.7
museumnachtbezoekers	4.004	9.4
kinderen in basisschoolverband (museumlessen voor 123 groepen)	2.336	5.6
leerlingen VO (museumlessen) en overige jongeren*	838	2.0
kinderen in feestjesverband (174 feestjes)	1.402	3.3
kinderen met een Jeugdvakantiepaspoort	1.355	3.1
huurders/gebruikers Hoboken Salon**	1.643	3.9
totaal	42.424	100%

* *allemaal begeleide activiteiten*

** *bruiloftsgasten, recepties, lezingen, deelnemers vergaderingen, conferenties etc.*

▲ Het aantal bezoekers per maand, in 2013.

Een laatste positieve zaak om hier te vermelden was de nominatie van Kees Moeliker en Jelle Reumer voor de prestigieuze Edgar Donckerprijs (voor natuurbehoud), vanwege hun activiteiten als schrijver, vooral op het gebied van de stadsecologie. Uiteindelijk wonnen ze de tweede prijs ter waarde van €25.000,00 – een bedrag dat integraal aan het museum ten goede komt.

Aan het einde van het verslagjaar was duidelijk geworden dat we op financieel gebied het spreekwoordelijke lek boven water hadden gekregen; het jaar werd positief afgesloten. Met eenzelfde positieve instelling zijn we aan 2014 begonnen.

BEZOEKERS

Museumgebouw

In 2013 registreerde de museumkassa 42.424 bezoekers in het gebouw Villa Dijkzigt. Dat is 4608 (12.2%) meer dan in 2012 toen de teller 31 december op 37.816 stopte. Een opsplitsing van de aantallen laat het volgende zien:

De prettige stijging van de bezoekersaantallen met twaalf procent komt voor rekening van meer reguliere museumbezoekers. Het aantal kinderen dat het museum in schoolverband bezocht bedroeg 3174. Dit is een afname met 23% in vergelijking met 2012.

Van de 30.846 reguliere museumbezoekers (8286 meer dan in 2012) kochten 5234 volwassenen (17 %) een toegangkaartje voor het volle tarief. Het aantal bezoekers van 5-15 jaar dat met een kinderkaartje binnenkwam bedroeg 2975 (9.6 %).

Alle andere reguliere bezoekers passeerden de kassa zonder te betalen of met een korting, bijvoorbeeld ter begeleiding van een schoolklas (434 docenten*) of kinderfeestje (339 ouders*), als kleuter (1532*), met een Rotterdam-Pas (4498 bezoekers, 14.6 %), met een Museumkaart (8155 bezoekers, 26.4 %) of tijdens het Nationaal Museumweekend en 24uurCultuur (570 en 1602). Van de regeling waarbij kinderen van 5-15 jaar op woensdag gratis toegang hebben, maakten 799 kinderen* gebruik. De leeftijdscategorie 0-16 (kind) was goed voor 31.1 % (13.133) van het totaal aantal bezoekers in het museumgebouw. Dit was 34.8 % (13.180) in 2012. (noot: * = geteld als gratis bezoekers)

De bezoekersaantallen schommelden in negen van de twaalf maanden tussen de 2000 en 4000, alleen juni dook daar onder met slechts 1500 bezoekers. Maart gaf traditiegetrouw een piek, dankzij de Museumnacht, met dit jaar in totaal 7775 bezoekers, waarvan 4004 in de Museumnacht. September was ook een goede maand met bijna 4400 bezoekers, dankzij de publieksactie 'Alle botten moeten weg!'. De tijdelijke sluiting van onze naaste buur, de Kunsthal, in het tweede halfjaar heeft onze bezoekersaantallen niet merkbaar negatief beïnvloed.

Website

De website van het museum (www.hetnatuurhistorisch.nl) had in dit verslagjaar 147.385 bezoekers (gemiddeld 404 per dag), waarvan 97.400 unieke.

▲ De expositie 'Dode dieren met een verhaal' startte in mei 2013. (Kees Moeliker)

PUBLIEKSACTIVITEITEN

VASTE TENTOONSTELLINGEN

nieuw, vanaf mei

Dode Dieren met een Verhaal

De speciale Dode-Dieren-met-een-Verhaal-vitrine brengt sinds mei 2013 de beroemdste dode dieren uit de museumcollectie samen. Dit zijn bijvoorbeeld de Dominomus die werd doodgeschoten omdat zij 23.000 dominostenen omgooide, de Tweede Kamermuis, de meeuw die in botsing kwam met een traumahelicopter (beter bekend als de Traumameeuw), 'de laatste' schaamluis, het legendarische slachtoffer van homoseksuele necrofilie bij de wilde eend en de in dit verslagjaar verworven Duitse Frühstücksvleermuis en de zogenaamde 'tweetkrekels' – de huiskrekels die illegaal in een Rotterdams stadstuinje werden losgelaten. Ook de eerste in Nederland gedocumenteerde McFlurry-egel staat in deze vitrine.

Biodiversiteit

soortenrijkdom in de collectie

Onder de titel 'Biodiversiteit' zijn de mooiste stukken uit onze collectie tentoongesteld. Deze vaste presentatie toont en gaat over biodiversiteit: de verscheidenheid aan alle levensvormen op aarde. Deze verscheidenheid bestaat uit de variatie in alle soorten planten, dieren, schimmels en micro-organismen, maar ook de (genetische) variatie binnen een soort, zoals kleurvariaties. Daarom laten we een veelheid aan soorten zien, grotendeels uit eigen bezit. Van de meest bekende stammen en van veel klassen uit het dieren- en plantenrijk zijn exemplaren te zien, opgezet, opgeprikt of opgepot in sterk water. Binnen de verschillende stammen en klassen geven we een zo divers mogelijk beeld van de soortenrijkdom van bijvoorbeeld wieren, bedektzadigen, sponzen, neteldieren, rondwormen, weekdieren, geleedpotigen, stekelhuidigen,

kraakbeenvissen, amfibieën, zoogdieren, reptielen en vogels.

het Kabinet van dr A.B. van Deirse

De collectie van de Rotterdamse leraar biologie en walviskenner dr A.B. van Deirse (1885-1965), samengebracht in het zogenaamde 'Kabinet', onderging geen inhoudelijke veranderingen, maar kreeg wel passende nieuwe verlichting.

Ramon

het skelet van een Rotterdamse olifant

Het skelet van deze beroemde Aziatische olifant bleef te zien in zijn vaste verblijfplaats de torenkamer.

SEMI-PERMANENTE TENTOONSTELLING

Opgeraapt Opgevestigd Uitgehakt

fossielen uit Nederlandse bodem

'Opgeraapt Opgevestigd Uitgehakt' is een uniek overzicht van fossielen uit Nederlandse bodem. Deze semipermanente presentatie neemt de bezoeker mee in de tijd, van 500 miljoen jaar oud buizenzandsteen uit Drenthe, 70 miljoen jaar oude zee-egels uit het Limburgse Krijt tot de relatief jonge skeletdelen van mammoet, sabeltandtijger en beloega die uit de Noordzee zijn opgevestigd. Deze en andere prachtfossielen - topstukken uit Nederlandse museumcollecties en privéverzamelingen - geven een beeld van onze prehistorie dat nergens anders zo compleet te zien is. In 2013 werd de tentoonstelling niet aangevuld met actuele vondsten.

TIJDELIJKE TENTOONSTELLINGEN

t/m 17 februari 2013

De Grootste Muil ooit

de Peruaanse roofpotvis en andere zeemonsters

Deze tentoonstelling rond de reconstructie van de schedel van de Peruaanse roofpotvis *Livyatan melvillei* was reeds in 2012 begonnen, en liep nog door tot medio februari van dit verslagjaar. Daarna kreeg 'de grootste muil ooit' een vaste plaats in de Parkzaal van het museum.

t/m 17 februari 2013

De conservator geeft zich bloot

schilderijen van Maris Vis

Tien mannen van middelbare leeftijd,

die al jaren met kennis en passie aan de collectie van Het Natuurhistorisch werken, gaven zich voor deze tentoonstelling bloot. Na afloop van de expositie, die reeds in 2012 startte, schonk de maker van de schilderijen, Maris Vis, de werken aan het museum.

t/m 3 maart 2013

Opgewonden beestjes

Deze tentoonstelling, als coproductie georganiseerd in samenwerking met de Kunsthal, wierp een speelse blik op de mechanische dierenwereld. Ruim tweehonderd mechanische beestjes, variërend van pinguïns tot krokodillen en van kevers tot libellen, waren op twee locaties te bewonderen. De expositie startte in 2012.

t/m 15 december 2013

Het Abecedarium van de dieren

Deze kleurrijke expositie, van 26 verhalen over 26 diersoorten gemaakt door Anneke van Dijk en Mascha Wasserman, was reeds in 2012 gestart in de Haverhorstvestibule van het museum.

22 maart t/m 14 juli 2013

Golden Spike

werken van beeldhouwer Elsbeth Pluimers

Onder de titel 'Golden Spike' toonde bioloog/geoloog Elsbeth Pluimers letterlijk en figuurlijk een beeldtaal van haar fascinatie voor het ontstaan van

de aarde. Vanuit haar kennis van de aardwetenschappen en Aziatische tradities maakte zij haar werken in klei, brons en glas. Haar speurtocht begon ooit in het fossielenkabinet van Teylers Museum en kreeg richting door het vinden van een vulkanische bom in de Auvergne. De beelden van Pluimers herscheppen de band met de aarde: laag voor laag wordt de stratigrafie doorboord en doorgrond. De tentoonstelling liet ruim twintig beelden met welluidende titels zien, zoals 'De bergen in een kistje', 'Qui voit Groix, voit sa joie!', 'Floating Flower Maja', 'Regarde, la lune apparaît!' en 'Ode aan de kwetsbaarheid'. Bij de expositie verscheen een boek met de titel 'Golden Spike, de ontwikkeling van een beeldtaal'. Bijna elke zondagmiddag was Elsbeth Pluimers bij haar kunstwerken aanwezig om tekst en uitleg te geven. Het bijbehorende boek werd 26 april 2013 gepresenteerd en uitgereikt aan de bekende geoloog professor Peter Westbroek.

'Golden Spike' is een vakterm uit de geologie, een 'gouden spijker' die de locatie markeert waar de basis van een gesteente uit een bepaald geologisch tijdperk duidelijk zichtbaar is. Dergelijke geologische typelocaties worden in de praktijk niet met (gouden) spijkers aangeduid, maar met (bronzen)plaquettes of metselwerkjes.

6 april t/m 29 september 2013

Kijk wat ik gevonden heb!

30 jaar Werkgroep Pleistocene Zoogdieren

Een jeugdarts, een douanebeambte, een vishandelaar en andere leden van de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren (WPZ) lieten in deze tentoonstelling zien dat iedereen, ongeacht beroep en leeftijd, bijzondere fossielen kan vinden. In het museum toonden ze topstukken uit hun privécollecties. Francien Dieleman

▲ De expositie 'Golden Spike'. (Piet Besteman)

▲ De geoloog Peter Westbroek opende de expositie 'Golden Spike' en kreeg het eerste exemplaar van het gelijknamige boek. (Piet Besteman)

▲ Dick Mol was een van de WPZ-leden die in de tentoonstelling 'Kijk wat ik gevonden heb!' werd geportretteerd. (Hans Wildschut)

(jeugdarts) nam een fossiele woelmuiskies onder de loep. Walter Langendoen (eigenaar elektronicawinkel) heeft een neus voor fossiele hyenadrollen en liet zijn groeiende verzameling zien. Dick Mol (douanebeambte) trok een mammoet met huid en haar uit de Russische permafrost. Klaas Post (vishandelaar) ontdekte een overblijfsel van een onbekende, uitgestorven soort dolfijn in een kist fossiele botresten. Sander Schouten (student cultureel erfgoed) vond een stuk van een fossiele mensenschedel op het strand. Kommer Tanis (zeevisser) viste een fraaie fossiele otterkaak op. Ook andere WPZ-leden stelden prachtfossielen voor deze expositie beschikbaar, van beverkies tot walrustanden en tenen van een wolharige neushoorn. Een reusachtige bottenberg stond symbool voor de grote aantallen fossiele zoogdierresten die uit de Noordzee worden opgevist.

Deze expositie werd georganiseerd in nauwe samenwerking met de WPZ die al dertig jaar amateur- en beroepspaleontologen samen brengt. Het resultaat van dertig jaar fossielen zoeken en bestuderen is een groot aantal collecties met museale kwaliteiten en veel kennis over de zoogdieren die in Nederland in de oertijd rondliepen. Tijdens het Nationaal Museumweekend verzorgde leden van de werkgroep rondleidingen en determinatie-workshops. Bij de tentoonstelling verscheen het 32 pagina's tellende informatieboekje 'Kijk wat ik gevonden heb!', geschreven door Reanne van Kleef.

Tegen het einde van deze tentoonstelling zorgde de actie 'Alle botten moeten weg!' ervoor dat de berg met niet-museale fossielen werd opgeruimd door het massaal toegestroomde publiek.

20 juli t/m 20 oktober 2013

Vogels van Allart

geschilderde vogelportretten

Voor 'Vogels van Allart' selecteerde de Rotterdamse kunstenaar Jeroen Allart

▲ Jeroen Allart bij een van zijn werken. (Kees Moeliker)

een bijzondere serie vogelportretten uit zijn veelzijdige oeuvre. De schilderijen zijn kraakhelder en zo eenvoudig dat het pictogrammen lijken die wonderwel precies genoeg details herbergen om zelfs doorgewinterde vogelaars te bekoren. Elk vogelportret heeft iets ondeugends zonder door te slaan naar een karikatuur, want vogels raken Allart diep - zeker ook vanwege hun grafische volmaaktheid. 'Het grafische is een constante factor in mijn werk. Bij dieren en in landschappen vind ik een bepaalde perfectie die mij aantrekt' zegt de kunstenaar.

Onder de veertien geëxposeerde werken bevond zich 'Monarcha boanensis, 2009' het unieke schilderij van de Boanovliegenvanger (*Monarcha boanensis*). Deze uitgestorven gewaande vogel werd in 1991 herontdekt door medewerkers van Het Natuurhistorisch op het afgelegen Molukse eiland Boano. Op verzoek van conservator Kees Moeliker portretteerde Jeroen Allart deze uiterst zeldzame vogel op basis van de eerste foto die van deze soort gemaakt werd.

vanaf 12 oktober 2013

(t/m 6 april 2014)

Sterrenkijkers, waterhoofden en paddenkoppen

aangeboren afwijkingen bij mens en dier

Voor het eerst kwam de collectie ernstige aangeboren afwijkingen bij mens en dier uit het depot. Deze bijzondere historische verzameling werd grotendeels eind negentiende / begin twintigste eeuw bijeengebracht door de Rijkskweekschool voor Vroedvrouwen te Rotterdam. In 2006 droeg het Erasmus Universitair Medisch Centrum Rotterdam deze zogenaamde 'pottencollectie' in permanente bruikleen over aan het museum.

▲ Jonge bezoekers van de tentoonstelling 'Sterrenkijkers, waterhoofden & paddenkoppen'. (Kees Moeliker)

De tentoonstelling, georganiseerd in samenwerking met onze naaste buur het Erasmus MC, ging in op de herkomst van de preparaten, de medische en ethische geschiedenis van de afwijkingen en de wijze waarop de moderne geneeskunde ernstige aangeboren afwijkingen bekijkt, in beeld brengt en (zo mogelijk) behandelt. Met talloze vloeistofpreparaten, een enkel skelet, en antieke medische boeken uit de collectie van dr Erwin Kompanje. De opening werd verricht door prof. J. Anton Grootegoed, hoogleraar biochemische endocrinologie, Afdeling Voortplanting en Ontwikkeling van het Erasmus MC.

Bij de expositie verscheen het 28 pagina's tellende informatieboekje 'Sterrenkijkers, waterhoofden & paddenkoppen', geschreven door Reanne van Kleef en Erwin Kompanje. Financiële steun voor deze tentoonstelling werd ontvangen van Erasmus MC en Erasmus Trustfonds.

vanaf 24 oktober 2013

(t/m 16 februari 2014)

Schilderijen van David Mayhew (1948-2012)

Dr. David F. Mayhew was honorair onderzoeker van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam. Hij was paleontoloog, gespecialiseerd in fossiele woelmuizen (Arvicolidae). Behalve wetenschapper was hij musicus (in 2003 verscheen zijn cd Coming Home) en kunstschilder. Honderden aquarellen en olieverfschilderijen kwamen uit zijn atelier tevoorschijn. Ter nagedachtenis aan deze gewaardeerde en veel te vroeg gestorven medewerker, exposeerde het museum vanaf eind oktober een selectie uit zijn veelzijdige oeuvre.

David werkte in verschillende technieken, acryl, olie en aquarel, en hij experimenteerde met stijlen. De grote Engelse schilder J.M.W. Turner (1775 - 1851) was een belangrijke inspiratiebron. Bomen waren een andere. De tentoonstelling had drie grote olieverfschilderijen in Turneriaanse stijl als middelpunt. Ze toonden onderwerpen uit de klassieke oudheid: een zeeslag, de tocht van Hannibal over de Alpen en het beleg van Troje. Eromheen hingen boomrijke mediterrane landschappen, bloeiende magnolia's en gouden regen, en kleinere geaquarelleerde landschappen die wederom de invloed van Turner uitstralen.

▲ Met de tentoonstelling 'Momoa' sloot Kees Heij twintig jaar veldonderzoek naar het Moluks grootpoothoen af. (Pede Tuanaya)

vanaf 21 december 2013
(t/m 22 juni 2014)

Momoa - kleine vogel, groot ei een prentenboek over het Moluks grootpoothoen

In de Haverhorst Vestibule van het museum is een kleine tentoonstelling ingericht over het Moluks grootpoothoen naar aanleiding van het verschijnen van een prentenboek voor jonge kinderen over deze Indonesische vogelsoort. Het boek is geschreven en samengesteld door twee museummedewerkers, Kees Heij en Hans Post, en geïllustreerd door Lies van der Mijn.

Het Moluks grootpoothoen (*Eulipoa wallacei*; lokale naam 'momoa'), is een zeldzame vogelsoort die uitsluitend voorkomt op de Molukse Eilanden in Indonesië. De soort, ongeveer zo groot als een waterhoen, heeft een unieke broedbiologie: het wijfje graaft 's nachts een diepe tunnel in het zand, legt haar ei daarin, gooit het gat gedeeltelijk dicht en vliegt terug naar haar leefgebied in bergbossen. Op de stranden van de eilanden Haruku, Seram, Buru, Obi en Halmahera is nog een klein aantal legplaatsen waar de grootpoothoeders gezamenlijk hun eieren leggen en begraven.

Deze (en andere) wetenschap kwam aan licht dankzij de Rotterdamse bioloog dr Kees Heij die in 1994-1996 letterlijk tussen de grootpoothoeders op het eiland Haruku leefde en hun biologie uiteindelijk bijna 20 jaar lang bestudeerde. Om de lokale eilandbevolking bewust te maken van de bijzondere leefwijze van het Moluks grootpoothoen en om de bescherming van de kwetsbare vogel en de legplaatsen te stimuleren, richtte Kees Heij zich, ter afsluiting van 20 jaar studie, op de jeugd. Samen met kinderboekenschrijver Hans Post en illustratrice Lies van der Mijn stelde hij een prentenboek met de titel Momoa samen dat in Indonesië werd uitgegeven. Een

deel van de originele aquarellen is tentoongesteld, samen met de Nederlandse (kinder)teksten, diverse publicaties van Heij, en Molukse grootpoothoeders en eieren uit de museumcollectie.

ANDERE PUBLIEKSACTIVITEITEN

elke eerste zondag van de maand **Zondagmiddag@HetNatuurhistorisch**

Ook in dit verslagjaar programmeerde het museum bijna elke eerste zondagmiddag van de maand een informele, korte lezing of presentatie. De setting is de Hoboken Salon, met koffie en thee, onderwerpen die net zo divers zijn als de sprekers en soms met een aansluitende wandeling in de omgeving of een rondleiding door het museum. In 2013 waren de onderwerpen en sprekers:

Zondagmiddag@HetNatuurhistorisch

- 3 februari 2013, Erwin Kompanje - *Aangeboren afwijkingen bij mens en dier*
- 3 maart 2013, Joris van Alphen - *Op expeditie naar Borneo*
- 7 april 2013, Kees Heij - *De huismus in Rotterdam: opkomst en ondergang*
- 5 mei 2013, Alexander Reeuwijk - *Alfred Russel Wallace: uit Darwin's schaduw*
- 2 juni 2013, Andre Slupik - *Wat is een ammoniet?*
- 1 september 2013, Dick Mol - *De reconstructie van de Yukagir Mammoet*
- 6 oktober 2013, Menno Schilthuizen - *De schoonheid van (a)symmetrie*
- 3 november 2013, Arthur Decae - *Het mysterie van de valdeurspin*
- 1 december 2013, Linda Alewijnse - *Het na-ape van handtekeningen*

26 januari 2013

Themadag Fossiele Schildpadden

Op 26 januari organiseerden Het Natuurhistorisch en Mammuthus Club International een determinatiebijeenkomst met als thema fossiele schildpadden. Tijdens deze bijeenkomst hield paleontoloog en schildpadexpert Evangelos Vlachos een informatieve voordracht en determineerde hij fossiele schildpadresten die in Nederland gevonden zijn. Daarnaast waren er ook voordrachten van andere experts, zoals Prof.dr. Evangelia Tsoukala en Hans Brinkerink.

9 maart 2013

Rotterdamse Museumnacht

De Rotterdamse Museumnacht had als thema: 'Waterlanders'. Het Natuurhistorisch deed mee en pakte uit met de Grote Waterdierenquiz, een exclusieve mini-tentoonstelling over menselijke en dierlijke Waterhoofden (met doorlopende mini-college door Erwin Kompanje), lekkere hapjes en drankjes, lurken aan een Waterpijp en daarbij luisteren naar de waterrijke klanken van DJ Delaney. Het was een bomvol museum: tussen 20:00 en 02:00 kwamen er, ondanks de gestage regen, ruim 4000 bezoekers. Veel meer kon het gebouw niet hebben, in zo'n korte tijd. Het was daarom prettig dat ons programma genomineerd was voor de waarderingsprijs 'De Nieuwe Maan'. Het Maritiem Museum won, maar het juryrapport is een opsteker: 'Het Natuurhistorisch is origineel omgesprongen met het thema Waterlanders. Een tentoonstelling over waterhoofden begeleid door een goed verhaal en de interactieve quiz met een goudvis op sterk water voor de winnaar waren inhoudelijk sterke programmaonderdelen met een duidelijke link naar de collectie. Het educatieve gehalte was hoog en de nieuwsgierigheid werd geprikkeld. Om de waterhoofden te zien moest een lange wachtrij worden overwonnen, maar dan werd het geduld ook meer dan beloond. De ontvangst was prettig en de sfeer uitnodigend. Het museum wist de volle aandacht van de jury vast te houden, wat leidde tot een gevoel van onderdompeling.'

27 februari 2013

3e Hoboken Lecture

De derde Hoboken Lecture werd gegeven door de befaamde Engelse paleoanthropoloog prof. Chris Stringer. In drie kwartier leidde hij de toehoorders door bijna twee miljoen jaar menselijke geschiedenis in Europa. Die begon met

▲ De derde Hoboken Lecture werd gegeven door de paleo-anthropoloog Chris Stringer. (The Natural History Museum)

de 'rechtlopende mens', *Homo erectus* (1,8 miljoen jaar geleden) en leidde via *Homo antecessor* (1,2 miljoen jaar) en *Homo heidelbergensis* (0,5 miljoen jaar) tot twee mensensoorten die elkaar moeten hebben ontmoet: de Neandertaler en de moderne mens, *Homo sapiens*. Stringer illustreerde zijn verhaal met vele voorbeelden van vondsten uit Groot-Brittannië, en zelfs de enige ooit gevonden Nederlandse Neandertaler passeerde de revue.

Deze derde Hoboken Lecture werd bezocht door 240 enthousiaste toehoorders en was snel uitverkocht. De serie is een coproductie van Het Natuurhistorisch, de British Council, de KNAW, Codarts en de Volkskrant, met steun van het Erasmus MC.

Mei 2013

Museum van de Maand / De Dag van het Dode Dier

In mei was Het Natuurhistorisch 'Museum van de Maand' (uitgeroepen door Stichting Museumkaart en de BankGiro Loterij). Dat werd op 25 mei gevierd met 'De Dag van het Dode Dier'. Het museum toonde die maand voor het eerst zijn complete verzameling dode-dieren-met-een-verhaal, uiteenlopend van de legendarische Dominomus tot de 'laatste schaamluis' en de Tweede Kamermuis. Hiervoor werd een nieuwe vaste expositie ingericht. Het publiek werd uitgenodigd dode-dieren-met-een-verhaal mee te nemen naar het museum. Onder de aanwinsten bevond zich 'de piepende remmuis' – een spitsmuis die verdroogd werd aangetroffen tussen de remschoenen van een personenauto en een kerkuil die verdronk tijdens de watersnood van 1953.

▲ Schrijver Ernest van der Kwast bracht tijdens 'De dag van het dode dier' een ode aan het dode dier. (Kees Moeliker)

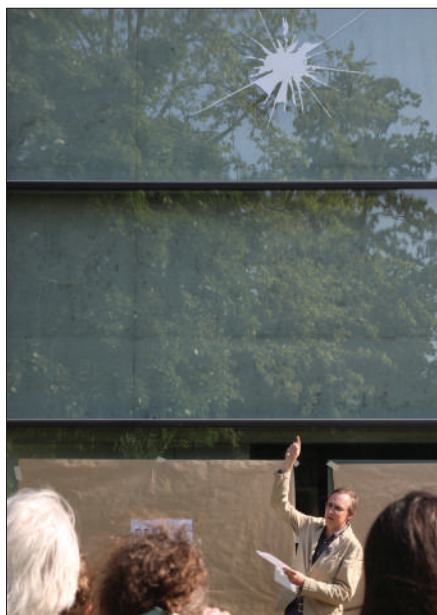
Conservator Kees Moeliker vertelde op De Dag van het Dode Dier de verhalen bij de geëxposeerde beroemde dode dieren en huispreparateur Erwin Kompanje gaf een live-prepareerdemonstratie van een recent verworven dood-dier-met-een-verhaal: de knobbelzwaan die in de Rotterdamse wijk Blijdorp geparkeerde auto's aanviel en beschadigde. Kunstenaar Josine Beugels presenteerde haar 'Dead Pets' project, en ter afsluiting bracht schrijver Ernest van der Kwast een Ode aan het Dode Dier.

5 juni 2013

Dead Duck Day

Woensdag 5 juni 2013 om 17.55 uur onthulde conservator Kees Moeliker een gedenkteken aan de gevel van het glazen nieuwbouwpaviljoen van Het Natuurhistorisch. Het is een 'barst' in het glas die de plaats markeert waar op 5 juni 1995 om 17.55 uur een wilde eend met grote snelheid tegen de gevel vloog, stierf en vervolgens door een soort- en seksegenoot langdurig werd 'verkracht'. Een tweetalig tekstbord legt uit waarom de plaats en het (raam)slachtoffer een gedenkteken verdienen:

"De barst in de ruit hierboven markeert de plek waar een wilde eend (Anas platyrhynchos) zich op 5 juni 1995 om 17:55 uur doodvloog. Op de grond werd de dode mannetjeseend direct bestegen door een (levende) soortgenoot van hetzelfde geslacht. De paring die volgde, duurde 75 minuten. Dit voorval is bekend geworden als 'het eerste

▲ Kees Moeliker wijst tijdens Dead Duck Day 2013 op het gedenkteken op de gevel van Het Natuurhistorisch. (Garry Bakker)

geval van homoseksuele necrofilie bij de wilde eend'. Het slachtoffer is in het museum te bezichtigen.

Elk jaar op 5 juni om 17:55 uur komen we hier samen om 'Dead Duck Day' te vieren. Iedereen is welkom! Deze korte ceremonie herdenkt de dramatische dood van de eend en vraagt aandacht voor de miljarden andere vogels die tegen glazen gebouwen om het leven komen."

De onthulling viel samen met 'Dead Duck Day', een korte openluchtceremonie die sinds 1996 elk jaar onder de glazen nieuwbouwegevel van het museum wordt gehouden. Er waren circa 50 belangstellenden aanwezig, waarvan een deel na afloop deelnam aan het traditionele Dead Duck Day Dinner bij restaurant Tai Wu (Mauritsweg 24-26) waar zesgangen eend op het menu staat.

15 september 2013

Alle botten moeten weg!

Zondag 15 september 2013 is een ongekende stormloop ontstaan op de verkoop van fossielen uit de 'bottenberg' van de tentoonstelling 'Kijk wat ik gevonden heb!'. Onder het motto 'Alle botten moeten weg!' mochten alle bezoekers voor 1 euro één fossiel bot meenemen.* Deskundigen van de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren en het museum schreven certificaten van echtheid uit, en vertelden bij elk fossiel van welke soort en van welk skeletdeel het bot afkomstig was. In totaal heeft het museum ruim 2500 bezoekers blij kunnen maken met een echt fossiel. De belangstelling was zo groot dat er de hele dag twee lange rijen voor het museum stonden: een rij tot onder het gebouw van de Kunsthall, en een rij tot ver in het Museumpark. De wachttijd bedroeg 2 tot 3 uur. Om 16:00 uur werden bezoekers geadviseerd om niet meer in de rijen aan te sluiten.

▲ Liefhebbers van fossielen graaien in de bottenberg tijdens de actie 'Alle botten moeten weg!'. (Maarten Laupman)

* De kwaliteit van de fossielen was dusdanig dat ze niet in de museumcollectie opgenomen konden worden. Jaarlijks worden tonnen fossielen uit de Noordzee opgevist.

Daarvan bewaart het museum alleen de beste stukken en materiaal afkomstig van schaarse en zeldzame soorten.

De meeste bezoekers wachtten geduldig en zonder morren. Het museum bleef tot 18.30 uur open, om bezoekers die binnen waren allemaal een bot te laten uitzoeken. De toegang tot het museum was, in het kader van de opening van het nieuwe culturele seizoen (24 uur Cultuur), gratis.

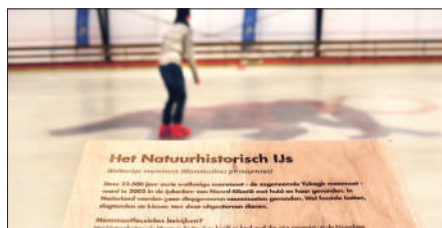
5 en 6 oktober 2013

Weekend van de Wetenschap

De collectie van Het Natuurhistorisch telt bijna 400.000 voorwerpen die niet allemaal geëxposeerd kunnen worden. Daarvoor ontbreekt de ruimte. Daarom bewaart het museum meer dan 95% van de verzameling achter de schermen in collectiedepots. In de kelders en op zolder van het museumgebouw aan de Westzeedijk zijn de vogels, zoogdieren en schelpen opgeslagen, en een speciaal geklimatiseerd depot elders in de stad is de bewaarplaats van de insecten en de fossiele zoogdierresten. In het Weekend van de Wetenschap was dit externe depot aan de Robert Fruinstraat 52 voor het eerst open voor het publiek. Groepen van maximaal 12 personen kregen een rondleiding langs laden vol met vele tienduizenden vlinders, kevers en andere insecten, en door de afdeling waar overblijfselen van mammoeten, steppewisenten en andere ijstijdzoogdieren bewaard worden.

Het Natuurhistorisch IJs

De Schaatsbaan Rotterdam had een primeur: de eerste Nederlandse ijsmammoet. In Het Natuurhistorisch IJs, onder de zogenoemde funbaan, lag namelijk een levensgrote wolharige mammoet - de 22.500 jaar oude Yukagir mammoet - precies zoals het uitgestorven dier met huid en haar in het Siberische ijs gevonden werd. De mammoet (illustratie) was een outdoor verlenging van de tentoonstelling *Opgeraapt Opgevestigd Uitgehakt* waar echte fossiele (mammoet)boten te zien zijn. Vanaf zaterdag 30 november kon iedereen op Het Natuurhistorisch IJs schaatsen, met een toegangsbewijs van het museum zelfs gratis.

▲ Op de Schaatsbaan Rotterdam schaatste men op Het Natuurhistorisch IJs. (Sophie Lever)

▲ Bij de tentoonstelling over aangeboren afwijking bij mens en dier verscheen een informatieboekje. (Erik Sandifort)

De actie was een samenwerking tussen Schaatsbaan Rotterdam, Het Natuurhistorisch, het illustratorsduo Miel Krutzmann en Telmo Pieper en reclamebureau Nobla. Alle betrokken partijen hebben belangeloos meegewerkt aan dit project.

Op vertoon van een toegangkaartje van het museum, kon men gratis komen schaatsen op Het Natuurhistorisch IJs en met een toegangsticket van Schaatsbaan Rotterdam kregen bezoekers 50% korting op de reguliere toegangsprijs van het museum. De actie duurde tot eind februari 2014.

Educatieve bruiklenen

In totaal vonden 16 educatieve/tentoonstellingsbruiklenen van collectie-materiaal hun weg naar de Rotterdamse Montessorischool, Dr Schaepmanschool, Naturalis, De Bibliotheek Schiedam, Boekhandel Van Gennep, Projectbureau Scheffers, Cindy Jansen, Erasmus MC, afdeling Bioinformatica, Basisschool de Mullerpier, Marlies Dekkers Design, Natuurmuseum Brabant, Vogelklas Karel Schot, Kasteel Groeneveld, Museum Schokland, Hans Post, Maritiem Museum Rotterdam. Bruikleen 562 (uit 2012) aan het Van Gogh Museum keerde veilig terug. De patrijs en veldleeuwreik reisden met de expositie 'Van Gogh in Paris: New Perspectives' door Japan en Zuid-Korea.

COMMUNICATIE

Publicaties

Van de *Interne Berichten Het Natuurhistorisch* verschenen de nummers 49, 50 en 51 met in totaal elf pagina's en van het extern gerichte *Straatgras* verscheen jaargang 25 met twee nummers met in totaal 48 pagina's. De vormgeving van *Straatgras* werd verder aangepast aan de huisstijl. Het jaarverslag 2012 van het museum werd in augustus in *Straatgras* 25, nummer 1 gepubliceerd. In het online wetenschappelijke jaarbericht *Deinsea* verschenen in dit verslagjaar geen publicaties.

Bij de tentoonstelling 'Sterrenkijkers, waterhoofden & paddenkoppen' verscheen een informatieboekje met dezelfde titel (28 pagina's, geschreven door Reanne van Kleef en Erwin Kompanje).

Internet

De website van het museum (www.hetnatuurhistorisch.nl) had in dit verslagjaar 147.385 bezoekers (gemiddeld 404 per dag), waarvan 97.400 unieke. In 2012 waren dat er in totaal 292.000. Deze fikse terugloop is het gevolg van onze overstap naar een (goedkopere) webhost, en de daarmee gepaard gaande (technische) aanloopp problemen. De speciale NMR collectie-foto pagina's (uitsluitend schelpen, zie www.nmr-pics.nl) trokken ruim 800.000 bezoekers die goed waren voor 12.800.000 pageviews.

Sociale media

In dit verslagjaar werd er ook weer getwitterd over het wel en wee van het museum (@HetNatuurhist) en Bureau Stadsnatuur (@Stadsnatuur) en werd de Facebookpagina (www.facebook.com/hetnatuurhistorisch) van het museum vaker voor promotionele doeleinden ingezet. Aan het eind van het verslagjaar had @HetNatuurhist 1100 (2012: 812) en @stadsnatuur 2800 (2012: 1411) volgers. Onze Facebookpagina had eind 2013 744 (2012: 322) 'likes'.

Promotie

Onder de titel 'De biologieles in het museum' werd een nieuwe brochure over het educatieve aanbod van het museum geproduceerd en verspreid onder scholen in Rotterdam en omgeving. Ook zag een nieuwe algemene museumfolder het licht, gekoppeld aan een antwoordkaart waarmee 'Vrienden van Het Natuurhistorisch' geworven worden. De tweewekelijkse rubriek *Beest* van Kees Moeliker verscheen ook in 2013 op de Achterpagina van *NRC Handelsblad*. Zijn column in het maandblad *HP/De Tijd* stopte halverwege het jaar, maar hij startte een column in *Vogels*, het tijdschrift van Vogelbescherming Nederland. Museumdirecteur Jelle Reumer was ook in 2012 de vaste columnist van het maandelijkse *Volkskrant Kenniscafé* en columnist in *Zoogdier*, het ledenblad van de Zoogdierverseniging. Nieuw is zijn wekelijkse rubriek 'Jelle's Weekdier' in dagblad *Trouw*.

Lezingen, gastcolleges en media-optredens spelen een steeds grotere rol bij de promotie van het museum in binnen- en buitenland.

▲ In 2013 verschenen twee nieuwe brochures, ter promotie van het museum in het algemeen en het educatieve aanbod voor het onderwijs. (Shirley Jaarsma)

Hoogtepunten in 2013 waren: het televisieprogramma 'De Slimste Mens' (Kees Moeliker verloor roemloos in de eerste ronde), The Daily Show (Comedy Central, New York) waarin Kees Moeliker werd geïnterviewd over de langzaam groeiende schaamluiscollectie van Het Natuurhistorisch (met een vervolg in DWDD), de TED-talk (Long Beach, California) 'How a dead duck changed my life' van Kees Moeliker, en iets vergelijkbaars ('The duck, his mate and the pubic lice') op het festival 'La Ciudad de las Ideas' in Puebla, Mexico. Ook Jelle Reumer gaf de nodige lezingen, waaronder een over de biologische zin van seks (Studium Generale, Utrecht) en hij gaf een complete HOVO-cursus over evolutie (HOVO, Erasmus Universiteit). In Winterswijk sprak Jelle bij de Universiteit van Ratum over evolutie van vogels. Niels de Zwarte sprak in de Kinderboekenweek in de Rotterdamse Schouwburg over 'De Insecten uit Erik of het klein insectenboek' en gaf een lezing op het symposium 'Rotterdam Natuurlijk!'

▲ Kees Moeliker gaf een lezing op de TED 2013 conferentie in Long Beach, California, over de dode eend die zijn leven veranderde. (James Duncan Davidson)

met als thema 'Leve de diversiteit'. Met Dirk Sijmons (IABR) en Sybrand Tjallingii (TU Delft) werd gesproken en gediscussieerd over de theorie en praktijk van (het ontwerpen met en van) de stadsecologie. André de Baerdemaeker hield voor leden van de Nederlandse Ornithologische Unie (NOU) een lezing over 'Vogelonderzoek en -bescherming in de stad – waar blijft de wetenschap?'. Hiermee werd meer natuurwetenschappelijk onderzoek in de stad gepromoot.

Publiciteit

De tentoonstellingen, overige activiteiten en ander nieuws van het museum werden naar buiten gecommuniceerd in 15 persberichten (2012: 16) en 25 nieuwsitems (2012: 15) op de website www.hetnatuurhistorisch.nl. Er was zoals gebruikelijk ruime aandacht in de media voor de activiteiten van museum en Bureau Stadsnatuur. Hoogtepunten waren de nominatie van Jelle Reumer en Kees Moeliker voor de Edgar Donckerprijs (voor natuurbehoud), de verwerving van de Fröhstücvleermuis, De Dag van het Dode Dier, en de publieksactie 'Alle botten moeten weg!'. Ook was er aandacht voor de (illegaal) in Rotterdam losgelaten huiskrekels waarvan er twee in de NMR-collectie werden opgenomen, en het veldwerk van Jelle Reumer in de steengroeve van Winterswijk. Er is veel aandacht geweest voor onderzoek naar stadsnatuur, onder andere vanwege de betrokkenheid van Bureau Stadsnatuur bij het Stadsinitiatief 'De Groene Marathon'.

EDUCATIE

Scholen

In 2013 bezochten 123 basisschoolklassen uit Rotterdam en omgeving het museum voor een les. Hierbij kwamen 2336 leerlingen en 384 begeleiders mee (2012: 2036 leerlingen en 384 begeleiders). Uit het voortgezet onderwijs kregen 838 leerlingen en 62 begeleiders een museumles of rondleiding (2012: 1872 leerlingen en 150 begeleiders).

Voor het basisonderwijs bestaat het aanbod uit veertien verschillende lessen op diverse niveaus, waaronder tien lessen van het museum zelf, twee ('Ketelbinkie' en 'Dieren Verzamelen') die in samenwerking met de SKVR zijn opgezet, één die in het kader van het Metropoolmenu is opgezet en één die gegeven wordt in het kader van de lessenreeks van het Wetenschapsknooppunt. Voor het voortgezet onderwijs bestaat het aanbod uit

zes verschillende lessen of rondleidingen.

Het Metropoolmenu is in 2013 gestart met een pilot waar Museum Boerhaave uit Leiden, Museon uit Den Haag en Science Centre Delft aan meedoen. Uit elke stad komen twee scholen met groep 7 en 8 naar iedere instelling ter bevordering van onderwijs in wetenschap en techniek. In Het Natuurhistorisch volgen de leerlingen een les over het skelet, in combinatie met een college hierover in het Erasmus MC.

In 2013 is meegewerkt aan een video-productie voor de website methodelink.nl, waar veel docenten lid van zijn zodat ze educatieve filmpjes kunnen tonen in de klas. In het filmpje over planteneters, vleeseters en alleeters wordt verwezen naar Het Natuurhistorisch en de mogelijkheid om een verdiepende les hierover te volgen in het museum.

Kinderfeestjes

Kinderfeestjes vormden ook in 2013 een belangrijk deel van het educatieve aanbod. Er vonden in totaal 174 feestjes in het museum plaats (2012: 232): het Potvispartijtje 47 keer, het Jungleavontuur 84 keer en het Onderzoeksfest 43 keer. Door de feestjes kwamen ruim 1402 kinderen en 339 ouders/verzorgers op een leuke en educatieve manier in aanraking met het museum en de collectie. De poule van feestbegeleiders bestond in dit verslagjaar uit negen enthousiaste medewerkers.

Jeugdvakantiepaspoort

De zomervakantie-activiteit voor ouders van het zogenaamde Jeugdvakantiepaspoort had dit jaar de titel 'Toppers in de dierenwereld' en stond in het teken van allerlei records in de dierenwereld. Tijdens de opdrachten door het museum kwamen de kinderen langs een egel die goed kan ruiken, een jachtluipaard dat hard kan rennen, een sterke mosasaurus en nog veel meer. Er kwamen 1355 kinderen met een vakantiepaspoort naar het museum voor deze speurtocht. Nog eens 138 kinderen kwamen van buiten de regio (zonder paspoort) naar het museum om de speurtocht te doen. In dit verslagjaar was het museum in de zomervakantieperiode (20 juli - 1 september) op maandag open.

Speurtochten

De 'Een kijkje achter de schermen' voor kinderen van 7 t/m 14 jaar was door de wisseling van tentoonstellingen niet hele-

▲ De speurtocht 'Een kijkje achter de schermen' werd compleet vernieuwd. (Shirley Jaarsma)

maal meer up to date en werd daarom weggegeven. Eind van het verslagjaar was de nieuw ontworpen speurtocht verkrijgbaar en is nog door 200 kinderen gedaan. Daarnaast waren er 792 jongere kinderen die de speurtocht 'Ik zie, ik zie wat jij niet ziet...!' deden.

Natuurspreekuur

In 2013 is het Natuurspreekuur op elke eerste woensdagmiddag van de maand voortgezet. Men kan doorlopend in- en uitlopen en vragen stellen of natuurvondsten laten determineren door een kenner (meestal de conservator), waar veelvuldig van gebruik werd gemaakt. Met het Natuurspreekuur wordt de kennis van museummedewerkers benut en wordt geprobeerd de (vele) vragen van bezoekers centraal te beantwoorden.

Speciale educatieve activiteiten

In de kerstvakantie werd de speurtocht 'Speuren naar opgewonden beestjes' voortgezet. In januari maakten nog 203 kinderen deze speurtocht. In de voorjaarsvakantie en de meivakantie konden kinderen die de speurtocht deden voelen aan speciaal geplaatste collectiestukken en daarover vragen beantwoorden. Er kwamen 248 kinderen naar het museum om de speurtocht 'Kijken, kijken... en voelen' te doen en zo te voelen aan diverse vogelsnavels, huiden van een cheeta en olifant, kiezen van koe en mammoet, het gewei van een eland en de baleinen van een walvis. Op 29 maart was er een speciale speurtocht voor de landelijke organisatie kinderdagverblijven 'Skon'. Er kwamen deze dag 115 kinderen om 'Het mysterie van skon' op te lossen. Op de kinderdagverblijven was al een aantal weken aandacht besteed aan het onderwerp, waren er filmpjes over het mysterie gekeken en opdrachten gemaakt om het skon-dier te leren kennen. Met een speciale speurtocht kwamen de kinderen er in het museum eindelijk achter wat het skon-dier was (ons struisvogel-skelet) en hadden ze een

▲ Studenten van de MuseumJeugdUniversiteit kregen college over de bouw van het skelet. (Jos van den Broek)

meet & greet met de hoofdrolspelers uit de filmpjes.

Tijdens het Museumweekend op 6 en 7 april konden kinderen een echt fossiel uithakken. Er waren 58 kinderen die aan de slag gingen om een haaientang of ammoniet uit te graven. In het weekend van 17 en 18 augustus was er in samenwerking met de WPZ het programma 'Ice Age komt tot leven!', waarbij kinderen twee verschillende tekenworkshops konden doen, mee konden bouwen aan een mammoetsteppe en vondsten konden laten determineren.

MuseumJeugdUniversiteit

De deelname aan de MuseumJeugdUniversiteit werd in 2013 voortgezet met twee series van vier colleges. Kinderen van 8-12 jaar kregen daarbij colleges van echte onderzoekers die aansprekende wetenschappelijke onderwerpen op een luchtige maar serieuze manier behandelen. De colleges trokken ook dit jaar veel kinderen naar het museum. Bij beide series colleges werd het maximaal aantal inschrijvingen van 50 kinderen per collegereeks bereikt, en kwamen er 345 kinderen naar het museum, verdeeld over de acht colleges. De volgende wetenschappers gaven een college: 17 februari, ing. Niels de Zwarte: *Drinkt een vleermuis bloed?*; 17 maart, prof. dr. Jelle Reumer: *Kan een hyenadrol 10.000 jaar goed blijven?*; 21 april, drs. Wouter Moerland: *Zijn insecten aan hun plant gehecht?*; 19 mei, Remko Andeweg: *Wat bloeit er in de straatput?*; 15 september, Prof. dr. Jos van den Broek: *Lopen olifanten en giraffen op naaldhakken?*; 20 oktober, Ir. Mark Grutters: *Kun je natuur ook maken?*; 17 november, ing. Niels de Zwarte: *Welke dieren spelen een rol in Erik of het klein insectenboek?*; 15 december, Dick Mol: *Zagen de mammoet en sabeltandkat er echt zo uit?*

▲ In 2013 werd, na 86 jaar, de audiotour in Het Natuurhistorisch geïntroduceerd. (Shirley Jaarsma)

Audiotours

In 2013 zijn, voor het eerst in de geschiedenis van het museum, twee audiotours beschikbaar gekomen voor het publiek. Een tour voor volwassenen, die bij verschillende objecten verdiepende uitleg geeft over evolutie, en een voor kinderen, die veel gestelde vragen behandelt met daaraan gekoppeld een quiz. Bij de tour over evolutie is een vragenlijst ontwikkeld voor bovenbouw havo/vwo, zodat deze ook voor het onderwijs geschikt is.

COLLECTIE & ONDERZOEK

Aanwinsten

In het aanwinstenregister werden 90 (2012: 86) schenkingen geregistreerd. Elk nummer kan zowel een losse aanwinst als een groter aantal voorwerpen betreffen. Hieronder bevindt zich een aantal omvangrijke en belangrijke schenkingen, waaronder circa 400 grotendeels Miocene en Pliocene (zee) zoogdierresten uit de verzameling van Klaas Post; circa 1000 monsters recente schelpen kwamen uit de verzameling van J.A. Buijse (voornamelijk Cypraeidae); 430 monsters (4.533 exemplaren) stootstanden (Scaphopoda) uit de verzameling van A.F. de Jong; 417 geprepareerde Oost-Palearctische vlin-ders uit de collectie van H.A. Coene, 4500 geprepareerde vlinders (en enige andere insectengroepen) uit de collectie van Nico W. Elfferich en circa 200 monsters (meest ongewervelden) uit de collectie van wijlen B.Z. Salomé.

Onder de vele losse aanwinsten bevond zich een aantal opmerkelijke vondsten en noviteiten, zoals: een Florentijnse muurspin (*Segestria florentina*) opduikend uit de mouw van A. de Baerdemaeker (Tarwewijk, Rotterdam; NMR 9939-06284), een bruine weduwe (*Latrodectus geometricus*) aan boord van de DAL Stellenbroek in

▲ Uit de collectie B.Z. Salomé: zijn verstandskies (NMR 9990-003164). (Kees Moeliker)

de Rotterdamse Waalhaven (W. Getreuer, NMR 9939-006281), een gewone spin-kraak (*Hya araneus*) en twee gewone kamsterren (*Astropecten irregularis*) in 1947 verzameld door Dick Hillenius op het Zandvoortse Noorderstrand (ex coll. B.Z. Salomé, NMR 9937-00001339 en NMR 9974-00000672), een zwart-bekgrondel (*Neogobius melanostomus*) gevangen in het Dintelkanaal op de Maasvlakte (M. Grutters, NMR 9979-00001726), een watteral (*Rallus aquaticus*) gevonden op het trottoir van de Schonebergerweg (A. Lopes Cardoso, NMR 9989-003362), een draaihal (*Jynx torquilla*) gevonden op de hoek Westblaak-Eendrachtsplein (H. van Bokhoven, NMR 9989-003392), een bonte vlie-genvanger (*Ficedula hypoleuca*) gevonden op de Lamrustlaan in Schiebroek (S. van der Lubbe, NMR 9989-00003361), een visarend (*Pandion haliaetus*) gevonden op het strand van Scheveningen (M.J. van der Vliet, NMR 998900003371), een boomleeuwerik (*Lullula arborea*) gevonden in Hendrik-Ido-Ambacht (C. Fokker, NMR 9989-00003340) en een bever (*Castor fiber*) gevonden in Pernis (Dierenambulance Zuid-Holland-Zuid, NMR 9990-00003159).

Bijzondere stadsecologische aanwinsten zijn dit jaar vier zoetwaterkwalletjes (*Craspedacusta sowerbii*) uit de Voorhaven in Delfshaven (M. van Heijningen, NMR 9902-00000670) en zeven vossen (*Vulpes vulpes*) verzameld in Rotterdam en omgeving: hoek Boezemlaan en Kerkhoflaan (G. Katoen & H. Suurbach, NMR 9990-00003212), Sevillaweg Spaanse Polder (Dierenambulance Zuid-Holland-Zuid, NMR 9990-00003167), Park Zestienhoven (W. Bonthond, NMR 9990-00003122), langs de A13 bij hectometerpaaltje 17.1 (Dierenambulance Zuid-Holland-Zuid, 13-019), Leeuwenhoekweg, Bergschenhoek (D. Giezenkamp, 13-069), langs de Schiedamseweg, Schiedam (Dierenambulance Zuid-Holland-Zuid, 13-072) en uit de

▲ Van de bever uit Pernis werden schedel en de onderkaken tentoongesteld. (Kees Moeliker)

noordrand van Rotterdam langs de N 209 (E. Buitenhuis, 13-086).

Via de Vogelklas Karel Schot bereikten het museum tal van vogels uit de regio die in de collectie werden opgenomen, waaronder een havik (*Accipiter gentilis*) gevonden in Spijkenisse (NMR 9989-00003389), een ruigpootbuizerd (*Buteo lagopus*) gevonden in Numansdorp (NMR 9989-00003369), een ooievaar (*Ciconia ciconia*) bekend als 'Stokkie, de spoor-ooievaar' gevonden op de Stadhoudersweg (NMR 9989-00003396) en een knobbelzwaan (*Cygnus olor*) beter bekend als de 'Autozwaan' (NMR 9989-00003395).

Dankzij enthousiaste inzet van vrijwilligers zijn in 2013 40 zoogdieren en 41 vogels gebalgd. Dit betrof zowel recente aanwinsten als eerder in de vriezer of alcohol geconserveerde specimina.

Collectiebeheer

Om ruimte te maken voor de omvangrijke schenking Miocene en Pliocene zeezoogdieren van Klaas Post is de deelcollectie Pleistocene landzoogdieren overgebracht naar het externe depot alwaar de klimatologische omstandigheden ook gunstiger zijn voor deze kwetsbare collectie. In het zogenaamde haren en veren depot werd dit jaar helaas een geval van insectenvraat in een collectiedoos met valken geconstateerd. Na een grondige ontsmetting van de collectie in dit depot is er sindsdien geen aanwezigheid schadelijke insecten meer geconstateerd. De ruimte wordt met behulp van feromoonvallen doorlopend gemonitord. Aansluitend op de ontsmettingsactie heeft er ook een gedeeltelijke reorganisatie van dit depot plaatsgevonden, dit om de beperkte ruimte zo optimaal mogelijk te benutten. Grote huidpreparaten worden zo nodig ondergebracht in het belendende 'bottendepot' dat eveneens continu met feromoonvallen gemonitord wordt.

In het verslagjaar is de collectie Stenen en Mineralen afgestoten naar het Geologisch Museum Hofland.

Registratie

In samenwerking met NLBIF werd verder gewerkt aan de ontwikkeling van een nieuwe online NMR collectiedatabase. Aan het eind van 2013 waren 206.054 NMR collectie-records opgenomen in het online GBIF Portal. In de collectiedatabase van het museum (CB 3.0-DwC) werden dit jaar 6500 aanwinsten (uit 2013) geregistreerd. Daarnaast ging ook het met terugwerkende kracht digitaal registreren van de al bestaande NMR-collectie onverminderd door. In totaal omvatten de collectie-databases aan het eind van het verslagjaar 206.054 records (2012: 187.816), verdeeld over de volgende deelcollecties:

- Planten: 6617 records (was 5185) - 21 aanwinsten geregistreerd
- Mossen: 3496 records (was 3496) - geen aanwinsten geregistreerd
- Algen: 33 records (was 33) - geen aanwinsten geregistreerd
- Vlinders: 47.625 (was 35.394) - 4600 aanwinsten geregistreerd
- Kevers: 17.555 (was 17.555) - geen aanwinsten geregistreerd
- Vliesvleugeligen: 34.442 (was 33.727) - geen aanwinsten geregistreerd
- Overige insecten*: 6.647 (was 6.304) 2 aanwinsten geregistreerd
- Spinnen, Miljoenpoten, Duizendpoten: 460 records (was 456) - 3 aanwinsten geregistreerd
- Kreeftachtigen: 1325 records (was 1316) - 9 aanwinsten geregistreerd
- Overige (meest mariene) invertebraten: 663 records (was 651) - 11 aanwinsten geregistreerd
- Weekdieren (schelpen): 70.451 records (was 68.044) - 1295 aanwinsten geregistreerd
- Reptielen en Amfibieën: 376 records (was 74) - 1 aanwinst geregistreerd
- Vogels: 3336 records (was 3286) - 84 aanwinsten geregistreerd (waaronder 45 voormalige bruiklenen E.J.O. Kompanje)
- Vissen: 1438 records (was 1431) - 6 aanwinsten geregistreerd
- Zoogdieren - fossiel: 8407 records (was 7774) - 388 aanwinsten geregistreerd
- Zoogdieren - recent: 3183 records (was 3090) - 138 aanwinsten geregistreerd

* libellen, vliegen, schietmotten, wantsen, sprinkhanen & krekels

- niet natuurhistorische collectie (kunst, parafernalia, vangmiddelen etc.): 239 records (was 236) - 3 aanwinsten geregistreerd, waaronder acht werken uit de serie 'De conservator geeft zich bloot' van Maris Vis.

Er zijn in 2013 666 foto's aan de op internet raadpleegbare NMR collectiefoto-database toegevoegd, waarmee het totale aantal collectie-gerelateerde mediatheekbestanden op 13.416 komt (2012: 12.750). De speciale NMR schelpencollectiefoto-database (www.nmr-pics.nl) werd ruim 800.000 keer bezocht, met in totaal 12.800.000 bekeken pagina's. Objectgegevens in de online collectiedatabase werden 22.760 (2012: 32.747) keer geraadpleegd (dit aantal staat los van het aantal reguliere websitebezoekers).

Onderzoek

Het lopende promotie-onderzoek van André Slupik betreffende 'Plio-Pleistocene paleogeography and sequence stratigraphy of the Southwest Netherlands' werd ook in 2013 voortgezet. Collectiebeheerder Klaas Post ging voort met zijn onderzoek naar fossiele zeezoogdierresten. Honorair onderzoeksmedewerker Dick Mol zette zijn internationaal georiënteerde mammoet-onderzoek voort. Honorair onderzoeksmedewerker Henk Diependaal werkte voor zijn promotie-onderzoek aan de fossiele vissen van Winterswijk. Honorair onderzoekers Bernard van Vondel en Arthur Decae werkten respectievelijk aan waterkevers en aan valdeurspinnen. Honorair conservator Erwin Kompanje werkte aan zeezoogdierresten en aangeboren afwijkingen bij pasgeborenen. Honorair onderzoeksmedewerker Henk Menkhorst werkte in een Europees samenwerkingsverband aan een overzicht van de landslakkenfauna van Turkije, en deed veldwerk in Albanië.

Wetenschappelijke bruiklenen, weefseldonaties en collectiedata

De afdeling Bioinformatica van het Erasmus MC leende een teratologisch *Homo sapiens* specimen. Aan Olivier Lambert verbonden aan het KBIN-Brussel werd een zeepok (*Coronula diadema*) specimen in bruikleen gegeven voor isotopen-onderzoek. Alexandra Houssaye verbonden aan de Universiteit van Bonn, nam een fossiele *Varanus sp.* wervel in bruikleen. Aan het Berlijnse Museum für Naturkunde werd een perioticum van een fossiele walvis voor onderzoek in bruikleen gegeven voor onderzoek.

▲ Onderzoeker Ilik Saccheri bemonstert de collectie peperen-zout-vlinders. (Kees Moeliker)

Naturalis leende een bovenkaakskies van een Tsjechische bever (*Castor fiber*) voor 'forensisch' onderzoek. Onze collectie Nederlandse peper-en-zout-vlinders (*Biston betularia*) is door de Britse onderzoeker Ilik Saccheri bemonstert om de genetische achtergrond van het vermeende 'industriële melanisme' boven water te krijgen. De onderzoeker nam van ongeveer 60 exemplaren een poot mee.

Aan de Stichting Anemoon werd de NMR collectie-dataset Mollusca ter beschikking gesteld ten behoeve van het boek 'Scheldieren van het Nederlandse Noordzeegebied - Ecologische atlas van de mariene weekdieren'.

Samenwerking Rotterdam - Sóller

De goede samenwerking tussen Het Natuurhistorisch en het natuurhistorisch museum van Sóller op het Spaanse eiland Mallorca (Museu Balear de Ciències Naturals, MBCN) werd voortgezet. Jelle Reumer is als wetenschappelijk adviseur bij het MBCN betrokken.

Bibliotheek

In dit verslagjaar werd het bezit aan boeken en tijdschriften verder gesaneerd en teruggebracht tot thema's die betrekking hebben op de kerntaken en kerncollecties van het museum. Het overschot werd het publiek aangeboden tijdens een 'tweedehands natuurboekenmarkt' op 14 en 15 september in het museum.

GEBOUW & MANAGEMENT

Huisvesting

De huisvestingssituatie in het hoofdgebouw veranderde niet in vergelijking met het vorige verslagjaar. Het museum heeft de beschikking over het hoofdgebouw aan de Westzeedijk en een externe depotruimte aan de Robert Fruinstraat. Intern werden ten gevolge van de personele reorganisatie

de werkplekken anders verdeeld. De bibliotheek is thans niet meer als kantoorruimte in gebruik. In dit verslagjaar is een allonge getekend bij de huurovereenkomst. Hierin zijn Stadsontwikkeling (Gemeente Rotterdam) en Het Natuurhistorisch overeengekomen dat een deel van het onderhoud aan het gebouw aan de Westzeedijk voortaan in eigen beheer zal worden gedaan. Hier tegenover staat een verlaging van de huur.

Het houtwerk aan de buitenkant van Villa Dijkzigt is voorzien van een broodnodige nieuwe laag verf. Dit karwei zal in 2014 afgemaakt worden.

Hoboken Salon

In het jaar 2013 werden 7 (2012: 6) huwelijken of partnerschapsregistraties voltrokken en werd de Hoboken Salon 28 keer (2012: 33 keer) verhuurd. Voor activiteiten van derden die in het verlengde liggen van de doelstellingen van het museum wordt de Hoboken Salon voor een vriendenprijs beschikbaar gesteld. Zo vergaderden de Nederlandse Malacologische Vereniging, de Werkgroep voor Tertiare en Kwartaire Geologie, de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren en de Rotterdamse Natuurhistorische Club in de Hoboken Salon. Daarnaast fungeerde de salon voor het museum als ontvangstenruimte voor schoolklassen, de Zondagmiddag@lezingen, het Natuursprekuren, de MuseumJeugdUniversiteit of andere groepen, en werden er openingen en aansluitende recepties gehouden. Om de bruikbaarheid van het museum voor verhuur en ontvangsten te vergroten, is het giraffeskelet van de centrale hal naar de Parkzaal verhuisd, en is de in dit verslagjaar geplaatste Dode-dieren-met-een-verhaal-vitrine in een handomdraai inzetbaar als bar.

Management

De reorganisatie van het personeelsbestand die een gevolg was van aanhoudende slechte financiële resultaten (die weer het gevolg waren van teruglopende subsidie-inkomsten) leidde in 2013 tot een reductie van het aantal personeelsleden, zowel mensen 'op de loonlijst' als via banenregelingen ingehuurd personeel. De contracten voor banenpoolers zijn opgezegd. Enkele personeelsleden gingen of gaan met pensioen en verder is voor vier medewerkers bij het UWV een ontslagvergunning aangevraagd en gekregen. Voor één ID-medewerker kon een beroep worden gedaan op de gemeentelijke ondersteuning bij het zoeken

▲ Het Natuurhistorisch bleef, ook na aangescherpte voorwaarden, een officieel Geregistreerd Museum.

naar nieuw werk, voor drie anderen is een contract afgesloten met een extern outplacementbureau (Solon).

In 2013 heeft het museum met succes een aanvraag ingediend voor herijking als geregistreerd Museum. De voorwaarden voor inschrijving in het Museumregister zijn aangescherpt, maar het museum heeft het assessment met succes doorstaan.

Het Natuurhistorisch is daarmee een Geregistreerd Museum. Deze status garandeert een minimum kwaliteitsniveau.

Bestuur Stichting Natuurhistorisch Museum Rotterdam

Het bestuur van de stichting heeft in 2013 in totaal zes maal vergaderd. Deze vergaderingen worden bijgewoond door de directeur en de waarnemend directeur.

Collectie Adviesraad (CAr)

De CAr vergaderde in 2013 niet. De taak van de CAr is om het stichtingsbestuur gevraagd en ongevraagd te adviseren over onderwerpen aangaande de collectie, met name waar verwerving en afstoting aan de orde is. In dit verslagjaar werd de collectie stenen en mineralen overgedragen aan Stichting Museum Hofland te Hilversum.

Bestuur Stichting Vrienden van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam

Het bestuur van de Stichting Vrienden van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam is in 2013 zes keer bijeen gekomen, waarvan één keer gezamenlijk met het bestuur van Het Natuurhistorisch.

BUREAU STADSNATUUR ROTTERDAM (BSR)

Organisatie

In 2013 zijn er geen veranderingen in de organisatie doorgevoerd. Niels de Zwarte was ook dit jaar lid van de gemeentelijke Adviescommissie Dierenwelzijn en Stadsnatuur, die het college van B&W van Rotterdam gevraagd en ongevraagd adviseert over deze onderwerpen. Vijf stagiaires hebben een onderzoek bij Bureau Stadsnatuur uitgevoerd of zijn ermee gestart. Dit betrof/betreeft onderzoek naar de Blauwe Verbinding in Rotterdam, Spinnen als indicator van ecologisch beheer in het Kralingse Bos, Braakliggende terreinen in Rotterdam, Vossenoverlast in Rotterdam en Analyse van waarnemingen van gewervelde dieren (exclusief vogels) in Rotterdam.

BSR-projecten

▲ Bureau Stadsnatuur doet veel onderzoek in het Rotterdamse Havengebied. (Garry Bakker)

▲ Samen met ecologen van Bureau Stadsnatuur motten vangen tijdens de Nachtlindernacht. (Niels de Zwarte)

In 2013 heeft Bureau Stadsnatuur 138 projecten in opdracht uitgevoerd, waarvan de meeste met een publicatie (die niet altijd openbaar is). Het resultaat is 109 publicaties: 20 rapporten en 89 notities. In de bijlage staan de gepubliceerde projecten vermeld. Naast de projecten met publicaties, werkte Bureau Stadsnatuur aan:

- Generieke Aanpak Natuurwetgeving. In samenwerking met het Ministerie van EZ is meegeschreven en –gewerkt aan het opstellen van deze nieuwe visie en werkwijze.
- Diverse excursies voor verschillende afdelingen van de KNNV of IVN, excursies voor inwoners van Rotterdam (Nationale nachtlindernacht, Vleermuizenacht). Ook zijn diverse lezingen gegeven over (muur)planten, vogels, vleermuizen, vlinders, insecten in het algemeen en stadsnatuur in de breedste zin.
- Het geven van gastcolleges voor de Hogeschool Rotterdam en Universiteit Leiden over stadsnatuur.
- Een spread in het AD over de natuur in de haven van Rotterdam, in samenwerking met het Havenbedrijf Rotterdam.
- De realisatie van het project 'Animal Estates' op de Maasvlakte, met kunstenaar Fritz Haeg. Hierbij zijn teksten en kaarten ontwikkeld en staan (semi)permanent verkeersborden in het havengebied met informatie over dier- en plantensoorten.
- Een natuurkaart voor de PortNavigator van Havenbedrijf Rotterdam. Hierop zijn alle beschermde soorten te zien op kaart, inclusief het bijbehorende ecologische werkprotocol.
- Het plaatsen van een Bosuilenkast in Park Schoonoord als vervangende broedgelegenheid, nadat de oorspronkelijke broedboom verloren is gegaan.
- Het 'leveren' van een tijdelijke stads-ecoloog aan de gemeente Schiedam
- Het ontwikkelen en geven van een cursus, door Niels de Zwarte, over de Flora- en faunawet in relatie tot bomen. Deze cursus is samen met Bomenwacht Nederland aangeboden en gegeven in het land.
- Groen Charlois: ecoloog André de Baeremaeker heeft intensief meegewerkt aan het vergroenen van de deelgemeente via deze ingestelde werkgroep.
- Stadsinitiatief de Groene Marathon: Bureau Stadsnatuur heeft intensief meegewerkt aan dit initiatief om in Rotterdam groene structuren te bevorderen voor mens, dier en plant. Hierbij is recreatie gekoppeld aan groen en water met natuurkwaliteit. Het initiatief is bij de laatste selectie gekomen, en na stemmen door publiek helaas als derde geëindigd (met circa 7000 stemmen).
- Het leveren van bijdragen aan twee boeken over dieren in Europese steden, te weten 'Vertebrates (excluding birds) of European cities' en 'Invertebrates of European cities' te verschijnen in 2014/2015 bij Springer).

Natuurhistorisch Museum Rotterdam: Bijlagen* Jaarverslag 2013

BESTUREN & ADVISEURS

Bij het museum zijn twee besturen en een adviesraad betrokken, te weten de Stichting Natuurhistorisch Museum Rotterdam die het museum exploiteert (met als adviesorgaan de Collectie Adviesraad), en de Stichting Vrienden van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam die het museum ondersteunt.

In het verslagjaar waren de besturen als volgt samengesteld:

Stichting Natuurhistorisch Museum Rotterdam

ir C. H. (Cees) Doorakkers, voorzitter (tot 29 mei)
drs J. (Hans) van der Ster RA, penningmeester
mr P. (Peter) Milders, secretaris
P. (Patrick) van Weel voorzitter (vanaf 29 mei)
ir J. (Janneke) Verloop
dr P.J. (Peter) Roos
drs J.K. (Jankees) Ouwerkerk (namens de Stichting Vrienden)

Collectie Adviesraad (CAR)

ir A. (Fred) de Ruiter (extern), voorzitter
drs S.W.G. (Steven) de Clercq (extern)
dr C.J. (Kees) Heij
dr E.J.O. (Erwin) Kompanje
J.N.J. (Hans) Post
F.J.A. (Frans) Slieker
mr R. (Ruud) Vis

Stichting Vrienden van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam

P.L.Th. (Paul) de Beijer, voorzitter
dr J.F. (Jeannette) Schoonderbeek, secretaris
drs D.M. (Dorine) Gillhaus, penningmeester
drs J. (Jankees) Ouwerkerk
F.J.A. (Frans) Slieker

MENSEN (betrokken bij het museum)

Dienstverband Stichting Natuurhistorisch Museum Rotterdam

R.W.G. (Remko) Andeweg, stadsbotanicus
A. (André) de Baerdemaeker, medewerker Bureau Stadsnatuur
ir G. (Garry) Bakker, medewerker Bureau Stadsnatuur
J. (Jeroen) Bakker, systeembeheerder
G. (Gerard) Balneger, gastheer (tot 1 juni)

drs J.H.E.M. (Jeanette) Conrad, coördinator interne zaken
H. (Henry) van der Es, collectieregistrator
ir. M.A.J. (Mark) Grutters, medewerker Bureau Stadsnatuur
F. (Frits) van Hulsteijn, boekhouder (tot 1 juni)
drs S. (Shirley) Jaarsma, educatief medewerker
J.H. (Jaap) van Leeuwen, grafisch medewerker (tot 1 juni)
C.W. (Kees) Moeliker, conservator & hoofd communicatie
W. (Wouter) Moerland MSc, medewerker Bureau Stadsnatuur
W.P. (Willem) Pesch, baliemedewerker/winkelbeheerder
prof. dr J.W.F. (Jelle) Reumer, directeur
A.A. (André) Slupik, collectiemedewerker
drs L. (Liset) Stoffers, educatief medewerker
ing. N. (Niels) de Zwarte, hoofd Bureau Stadsnatuur (en plv directeur)

Stagiaires

Steven Campbell (Hogeschool InHolland, Delft),
bij Bureau Stadsnatuur (vanaf 2 september)
Niels Godijn (Hogeschool InHolland, Delft),
bij Bureau Stadsnatuur (t/m 14 februari)
Tycho Muijen (HAS Hogeschool Den Bosch),
bij Bureau Stadsnatuur (vanaf 11 november)
Jeike van der Poel (Wageningen Universiteit),
bij Bureau Stadsnatuur (t/m 27 augustus)
Sander Schouten (Reinwardt Academie),
bij afdeling Collectie & Onderzoek (t/m 31 mei 2013)
Melvin Spil (Hogeschool InHolland),
bij Bureau Stadsnatuur (t/m 28 juni)

VRIJWILLIGERS

Honorair conservatoren (specialisatie achter de komma)

S. (Steven) Campbell, mariene ongewervelden, spinnen
A.J.A. (Fons) Heetman, entomologie
dr E.J.O. (Erwin) Kompanje, recente zoogdieren
J.N.J. (Hans) Post, malacologie
K. (Klaas) Post, fossiele zoogdieren
F.J.A. (Frans) Slieker, malacologie
J. (Joop) Trausel, malacologie
R.J. (Robert) Vink, malacologie
mr R. (Ruud) Vis, entomologie

Collectieadviseurs (specialisatie achter de komma)

ing R.M. (Rochus) Biesheuvel, eencelligen en bibliotheek
dr C.J. (Kees) Heij, vogels
A.F. (Frans) de Jong, vissen
drs H.F. (Henk) de Jong, stekelhuidigen
drs J. (John) Mulder, amfibieën en reptielen

* [Een samenvatting van het financiële jaarverslag 2013 is te downloaden via www.hetnatuurhistorisch.nl/hetmuseum/missie-en-beleid/jaarverslagen]

Honorair onderzoekers (specialisatie achter de komma)
 dr A.E. (Arthur) Decae, spinnen
 drs H. (Henk) Diependaal, paleontologie (vissen)
 ir H.P.M.G. (Henk) Menkhorst, malacologie
 D. (Dick) Mol, paleontologie
 drs D.C. (Dennis) Nieweg, malacologie
 drs N. (Natasja) den Ouden, paleontologie
 dr A.J. (André) Veldmeijer, paleontologie
 ing. B.J. (Bernhard) van Vondel, entomologie

Overige vrijwilligers

Yasin Amarnis, balie, vanaf 5 juli
 Faruk Basic, herbarium, vanaf 1 september
 ir. Carolien de Boer, collectie-registrator (vanaf 1 januari)
 Simone Boldewijn, balie, vanaf 20 oktober
 Wiete Couvret, balie, tot 28 februari
 André Elink Schuurman, educatie en collectie, vanaf 21 oktober
 Youssef El-Makhtari, gastheer/onderhoud, tot 12 oktober
 Domingos Fortes, gastheer
 Delila Gebru, balie, vanaf 24 mei
 Roel de Graaf, data-beheerder bij Bureau Stadsnatuur
 Hicham Hajaj, gastheer, vanaf 6 november
 Thouria Hammouta, balie
 Ferry van Jaarsveld, preparateur (vanaf 1 maart)
 Berend-Jan Kompanje (preparateur)
 Susanne de Kraker, educatie (1 september t/m 31 december)
 Frank LaTulippe, gastheer, vanaf 19 oktober
 Rianne van Lienden, balie
 Ans Meeuwssen, data-beheerder bij Bureau Stadsnatuur
 Elena Naumova, balie
 Yvette Pernet, balie, vanaf 1 november
 Henk Rolfes, onderhoud
 Michel Ruiten, gastheer, vanaf 7 november
 Cica Savic, balie
 Gerard Scheele, balie
 Marga Vroege, educatie, vanaf 19 december
 Maria van Zwieten, balie

SCHENKERS

Van de volgende personen en instellingen werden in 2013 schenkingen (naturalia en boeken/tijdschriften) ten behoeve van de collectie ontvangen: R. Ali, R.W.G. Andeweg, A. de Baerdemaeker, G. van Beek, W. Beekhuizen, Notariskantoor E.M. Bijster, C.M. de Boer, H. van Bokhoven, W. Bonthond, J. de Bruin, J. Buijse, Dierenambulance Zuid-Holland Zuid, N.W. Elfferich, A. Lopez Cardoso, G.C. Cadee, H.A. Coene, Z. Coskun, H. Geene, W. Getreuer (Serpo), N. Godijn, J. Gribnau, C.J. Heij, A.J.A. Heetman, M. van Heijningen, B. Hoekstra, C. van Huijzen, F. van Jaarsveld, E. Jansen, R. Janssen, A.F. de Jong, H.F. de Jong, G. Katoen, J. Kater, G. Kullberg, M. Langendonk, M. Laupman, E.J.O. Kompanje, A. Moeliker, C.W. Moeliker, W. Moerland, M. Mollet, E. van der Most, Nationaal Onderwijsmuseum, A. Ooms - de Jong, J.N.J. Post, K. Post, S.P. Prens (Sint Franciscus Gasthuis), J.W.F. Reumer, M. Sliker, A. van Soest, Stichting Schepsel Schelp, M. van der Spek, A.P.J. Straathof, H. Suurbach, K.W. Tanis, M. Vis, R. Vis, R.J. Vink, M.J. van der Vliet, Vogelklas Karel Schot, G.Th. de Vries, M. de Winter, M.A. Wotton.

PUBLICATIES

De volgende publicaties van museummedewerkers zijn in 2013 verschenen (met uitzondering van artikelen die in Straatgras gepubliceerd werden). Wetenschappelijke publicaties worden aangeduid met een asterisk (*).

Baerdemaeker, A. de & M. van den Ouden. 2013 - Een Sperwer *Accipiter nisus* is niet geknipt als kooivogel - Takkeling 21(3): 187-192

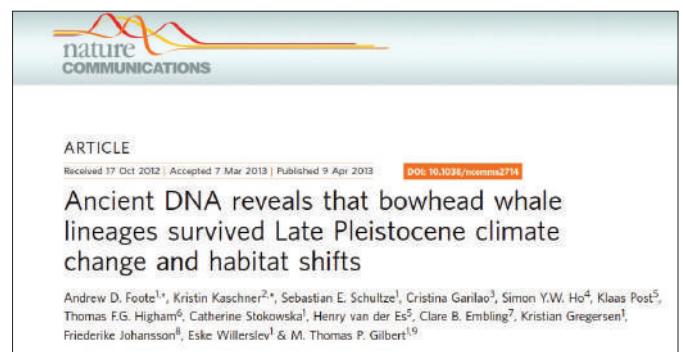
Baken L., Rousian M., Kompanje E.J.O., Koning A.H.J., Van der Spek P.J., Steegers E.A.P., Exalto N. - Diagnostic techniques and criteria for first trimester conjoined twin documentation. A review of the literature illustrated by case reports - *Obstetrical & Gynecological Survey* 68 (11):743-752 *

Bakker, G., 2013 - Natuurmonitoring, ook in de stad! - Vakblad Groen 70(12): 6-10

Biannuci, G., Mijan, I., Lambert, O., Post, K. & Mateus, O. - Bizarre fossil beaked whales (Odontoceti, Ziphiidae) fished from the Atlantic Ocean floor off the Iberian Peninsula - *Geodiversitas* 35 (1): 105-153.
<http://dx.doi.org/10.5252/g2013n1a6> *

Brekelmans, F. & Andeweg, R. - Stedelijke braak en biodiversiteit - *Groen* 2013 (6): 32037

Brekelmans, F. & Andeweg, R. - Braak: ongeorganiseerde natuurbeleving - *Stadswerk Magazine* 2013 (4): 8-11

Foote, Andrew D., Kristin Kaschner, Sebastian E. Schultze, Cristina Garilao, Simon Y.W. Ho, Klaas Post, Thomas F.G. Higham, Catherine Stokowska, Henry van der Es, Clare B. Embling, Kristian Gregersen, Friederike Johansson, Eske Willerslev & M. Thomas P. Gilbert - Ancient DNA reveals that bowhead whale lineages survived Late Pleistocene climate change and habitat shifts - *Nature Communications* 4: 1677, 9 April 2013 (doi:10.1038/ncomms2714) *

Footo, A.D., Newton, J., Avila-Arcos, M.C., Kampmann, M.L., Samaniego, J.A., Post, K., Rosing-Asvid, A., Sinding, M.H., & Gilbert, M.T.P. - Tracking niche variation over millennial timescales in sympatric killer whale lineages - Proceedings of the Royal Society. B 280: (2013, 1481): 1-9 *

Grutters, M. - Succesvolle vestiging rugstreepad in nieuw aangelegd compensatiegebied in Rotterdamse haven - RAVON 15 (3): 62-66

Heij, Kees - Huismus met kromme snavel - het Vogeljaar 61(1): 45

Heij, Kees - De verspreiding van de Huismus *Passer domesticus* op Aruba, Bonaire en Curaçao - het Vogeljaar 61(2): 58-62

Kompanje, E.J.O. - 'Real men wear kilts' The anecdotal evidence that wearing a Scottish kilt has influence on reproductive potential. How much is true? - Scottish Medical Journal 58(1): e1-5 [DOI: 10.1177/0036933012474600] *

Lachlan, R., Verzijden, M.N., Bernard C.S., Jonker, P., Koese, B., Jaarsma, S., Spoor, W., Slater, J.B.P., & Cate, ten, C. - The progressive loss of syntactical structure in bird song along an island colonization chain - Current Biology 23: 1-6 *

Makridis, V, Tsoukala, E., Van Lochem, W. & Mol, D - Agios Georgios Cave, Kilkis: 50 year of history, 30.000 years of prehistory - Deposits 2013: 30-36

Moeliker, Kees - Beest - tweewekelijkse rubriek op de Achterpagina van NRC Handelsblad (circa 25 keer verschenen in 2013)

Moeliker, Kees - De Koning van de Zee - Visionair 8 (30): 40-41

Moeliker, Kees - Dwaalgasten [column] - Vogels 05 (winter 2013): 53 [jaargang 33, nummer 188]

Moeliker, Kees - Pas op voor vogels! [column] - Driven BMW Magazine, herfst/winter 2013, pagina 95

Moeliker, Kees - Nieuwkomers [column] - Vogels 04 (herfst 2013): 51 [jaargang 33, nummer 187]

Moeliker, Kees - Bert & Arie - [inleiding] in: Plaisier, Marieke - Men & Pussy - Uitgeverij Komma / d'jonge hond, ISBN 978-94-91525-16-2

Moeliker, Kees - Vreemde vissen uit de Noordzee - Visionair 8 (29): 40-41

Moeliker, Kees - Bunkervleermuizen [column] - Holland, Historisch Tijdschrift 45(2): 89

Moeliker, Kees - Het eendentrapje [column] - HP/De Tijd 07, juli 2013, p. 10

Moeliker, Kees - Modern tijdverdrijf - Vogels 03 (zomer 2013): 45 [jaargang 33, nummer 186]

Moeliker, Kees - De smakelijke biologie van de haring - Visionair 7 (28): 40-41

Moeliker, Kees - Insectenzuigen [column] - HP/De Tijd 06, juni 2013, p. 10

Moeliker, Kees - Ereplaats voor huiskraaien [column] - Vogels 02 (lente 2013): 45 [jaargang 33, nummer 185]

Moeliker, Kees - Kaapverdische homo's - Vara Vroege Vogels (Columnist van de Week), 26 mei 2013 (www.vroegevogels.vara.nl)

Moeliker, Kees - Erken de stad als biotoop! - Vara Vroege Vogels (Columnist van de Week), 17 maart 2013 (www.vroegevogels.vara.nl)

Moeliker, Kees - Gehoortest [column] - Vogels 01 (voorjaar 2013) 44 [jaargang 33, nummer 184]

Moeliker, Kees - Schaamluisschenking [column] - HP/De Tijd 03, maart 2013, p. 9

Moeliker, Kees - Schaamhaarreservaten [column] - HP/De Tijd 02, februari, 2013, p. 9

Moerland, W. 2013. - Gierzwaluwen in de Leidse binnenstad. Gierzwaluwen bulletin: 2013-1

Moerland, W. & de Baerdemaeker, A. 2013 - Soortbescherming in de praktijk. Waar blijft de wetenschap? - Samenvattingen NOU-themadag "Aanpassingen van vogels in de stad." - Limosa 86 (4): 245

Mol, Dick, Hans van der Plicht, John de Vos, Barbara Gravendeel, Walter Langendoen, Wim van den Broek, Bram Langeveld, Francien Dieleman & Jelle Reumer, 2013 - The Eurogeul area - new paleontological data of this part of the North Sea. In: Abstracts & Guide Book, International Conference World of Gravettian Hunters. Kraków, Poland, 25th-28th June 2013 (Piotr Wojtal, ed): 58-63 *

Post, Hans, Heij, Kees & van der Mij, Lies - Momoa - IPB Press, Bogor

Post, K. & Jensen, J.P. - On diamonds, a mammal fossil from the Faroe Islands, and the Northernmost occurrence of fossil beaked whales - Cranium 30(2): 19-21 *

Reumer, Jelle - Hoe het voelt om een vogel te zijn (over Tim Birkhead, 2008. De wijsheid van vogels. De Bezige Bij; en idem, 2012. De zintuigen van vogels. De Bezige Bij) - De Gids, nummer 3, 2013: 14-15

Reumer, Jelle - Twee heerlijke Belgische dikke pillen (over Marcel de Cleene en Jean-Pierre de Keersmaecker - Compendium van dieren als dragers van cultuur. Deel 1 Zoogdieren. Mens & Cultuur Uitgevers, Gent, 2012. ISBN 9789077135310, en Linda Van Speybroek en Johan Braeckman (redactie) - Fascinerend Leven. Markante figuren en ideeën uit de geschiedenis van de biologie. Academia Press, Gent, 2013. ISBN 9789038220376) - Bionieuws 23, 25 mei 2013: 7

Reumer, Jelle - Voorwoord - in: Jan Paul Schutten - Het raadsel van alles wat leeft. Uitgeverij Gottmer

Reumer, Jelle - De spitsmuis en de luiaard - Susan!j hét ADHD lifestylemagazine van Nederland (1): 84-85

Reumer, Jelle - Rubriek op NRC Wetenschap kinderpagina over fossielen. Elf titels: Fossielen(foto's) verzamelen, Haaiantanden, Kras en ruik: fossiele rotting, Fossiele graafgangen, Fossiele bladerdeegbakjes, Poepsteen op het strand, Hier kwam een dino langs, Tandartsboortjes voor mosa, Fossielen uit de zeestofzuiger, Vuursteendiertjes in Drenthe, Is dit nou een fossiel of niet?

Reumer, Jelle - De sabeltandtijger - (rubriek Verdwenen zoogdieren) - Zoogdier 24 (1): 11

Reumer, Jelle - De stompsnuitdolfijn - (rubriek Verdwenen zoogdieren) - Zoogdier 24 (2): 17

Reumer, Jelle - De mastodont van Auvergne- (rubriek Verdwenen zoogdieren) - Zoogdier 24 (3): 17

Reumer, Jelle - Jelle's Weekdier - Dagblad Trouw, katern de Verdieping, iedere zaterdag (50 x verschenen in 2013)

Reumer, Jelle - De vis die aan land kroop (ondertitel: De evolutie van gewervelde dieren in vogelvlucht) Historische Uitgeverij, Groningen, 212 pp. (ISBN 978-90-6554-039-3)

Slupik, A.A., F.P. Wesselingh, D.F. Mayhew, A.C. Janse, F.E. Dieleman, M. van Strydonck, P. Kiden, A.W. Burger & J.W.F. Reumer, 2013 - The role of a proto-Schelde River in the genesis of the southwestern Netherlands, inferred from the Quaternary successions and fossils in Moriaanshoofd Borehole (Zeeland, the Netherlands) - Netherlands Journal of Geosciences - Geologie en Mijnbouw 92 (1): 69-86 *

Van Vondel, B.J. - World Catalogue of Haliplidae - corrections and additions, 2 (Coleoptera: Haliplidae) - Koleopterologische Rundschau 83: 23-34 *

Welker, Frido; Elza Duijm, Kristiaan J. van der Gaag, Bas van Geel, Peter de Knijff, Jacqueline van Leeuwen, Dick Mol, Johannes van der Plicht, Niels Raes, Jelle Reumer & Barbara Gravendeel, 2014 - Analysis of coprolites

Contents lists available at ScienceDirect

Quaternary Research

journal homepage: www.elsevier.com/locate/yqres

Analysis of coprolites from the extinct mountain goat *Myotragus balearicus*

Frido Welker^{a,b,c,*}, Elza Duijm^a, Kristiaan J. van der Gaag^c, Bas van Geel^d, Peter de Knijff^e, Jacqueline van Leeuwen^f, Dick Mol^g, Johannes van der Plicht^h, Niels Raes^a, Jelle Reumer^{i,j}, Barbara Gravendeel^{k,l,m}

^a Naturalis Biodiversity Center, Solingenweg 72, 2333 BE Leiden, The Netherlands
^b Faculty of Archaeology, Leiden University, Arcisweg 8, 2300 RA Leiden, The Netherlands
^c Forensic Laboratory for DNA Research, Department of Human Genetics, Leiden University Medical Center, The Netherlands
^d Institute for Biodiversity and Ecosystem Dynamics, University of Amsterdam, Science Park 904, 1098 GZ Amsterdam, The Netherlands
^e University of Bern, Institute of Plant Sciences, Altenbergrain 21, CH-3001, Bern, Switzerland
^f Natuurhistorisch Museum Rotterdam, Wierstraat 345, 3015 AA Rotterdam, The Netherlands
^g Energy and Sustainability Research Institute, Rijswijkweg 4, 9247 AC, Geertruiden, The Netherlands
^h Leibniz Museum of Natural Sciences, Pflanzl. Park der Siller road, km 26, apartment 55, 07100 Siller, Malbun, Spain
ⁱ Department of Earth Sciences, Utrecht University, Budapestlaan 4, 3584 CD Utrecht, The Netherlands
^j University of Applied Sciences Leiden, J.H. van den Broekweg 21, 2322 CH Leiden, The Netherlands

from the extinct mountain goat *Myotragus balearicus*. Quaternary Research 81 (2014): 106-116. Available online 13 November 2013 *

PROJECTEN bureau Stadsnatuur Rotterdam

In de hier volgende lijst staan de 109 gepubliceerde rapporten/notities over projecten die Bureau Stadsnatuur in 2013 uitvoerde.

Project 0763 - Natuurmanagementplan Havenbedrijf Zwarte, N. de, G. Bakker, M.A.J. Grutters & R.W.G. Andeweg. 2013. Managementplan beschermde soorten Havengebied Rotterdam. bSR-rapport 199. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0771 - Havenscan 2012 Grutters, M.A.J., R.W.G. Andeweg & N. de Zwarte. 2013. Beschermde en bedreigde soorten Havengebied Rotterdam 2012. bSR-rapport 206. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0772 - Meetnet haven 2012 Grutters, M.A.J. 2013. Meetnet grazige vegetaties havengebied Rotterdam 2012 en enkele andere monitoringen in het havengebied. bSR-rapport 207. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0774a - Monitoring Rugstreepad HBR Grutters, M.A.J. 2013. Monitoring Rugstreepad 2012 - Havengebied Rotterdam. bSR-rapport 204. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0774b - Monitoring Groenknolorchis HBR Andeweg, R.W.G. 2013. Monitoring Groenknolorchis 2012 - Havengebied Rotterdam. bSR-rapport 205. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

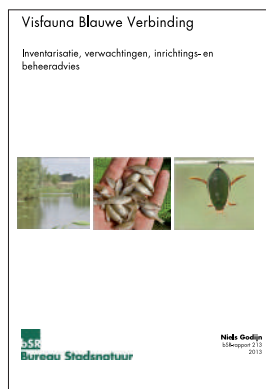
Project 0784 - BP express Andeweg, R.W.G. & N. de Zwarte. 2013. Inrichtingsplan BP Express. bSR-notitie 0784. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0793 - Advies verhogen biodiversiteit haven Grutters, M.A.J. & R.W.G. Andeweg. 2013. Advisering verhogen natuurwaarden havengebied. bSR-notitie 0793. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0796 - Meetnet Kralingse Bos 2012 Bakker, G. & R.W.G. Andeweg. 2013. Monitoring Flora & fauna Kralingse Bos. bSR-rapport 211. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0877 - Ffwet Bramanteplein
Rotterdam Poel, J.L. van de, W.
Moerland & A. de Baerdemaeker
2013. Ecologisch onderzoek
Bramanteplein, Rotterdam.
bSR-notitie 0877.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0880 - Visonderzoek Blauwe
Verbinding Godijn, N. 2013.
Visfauna Blauwe Verbinding –
Inventarisatie, verwachtingen,
inrichtings- en beheeradvies.
bSR-rapport 213. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0887 - Gebiedsonderzoek De Groene Long, Schiedam
Bakker, G., R.W.G. Andeweg & M.A.J. Grutters. 2013.
Verkennd natuurwaarden onderzoek sportpark Kethel,
Schiedam. bSR-rapport 207. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0889 - Activiteitenplan Schoonhoven-Noord
Bakker, G & N. de Zwarte 2013. Activiteitenplan beschermde
soorten plangebied Schoonhoven-Noord. bSR-rapport 208.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0891 - Werklocatie Boorstrengen Poortershaven
Baerdemaeker, A. de. 2013. Ecologische inspectie werkerrein
Poortershaven. bSR-notitie 0891. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0892 - Vervolgonderzoek Lakenplein Leiden
Moerland, W. 2013. Vervolgonderzoek Lakenplein Leiden.
bSR-notitie 0892. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0894 - Vervolgonderzoek Meerburgerkade Leiden
Moerland, W. 2013. Vervolgonderzoek Meerburgerkade
Leiden. bSR-notitie 0894. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0895 - Restriscio's natuurwetgeving voor het HbR
Zwarte, N. de. & G. Bakker 2013. Restriscio's natuurwetgeving
HbR. bSR-notitie 0895. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0904 - NDFF Gemeente Zoetermeer
Bakker, G. 2013. Overzicht beschermde natuurwaarden
bestemmingsplangebied Noordelijke Bedrijventerreinen.
bSR-notitie 0904. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0904 - NDFF Gemeente Zoetermeer
Bakker, G. 2013. Overzicht beschermde natuurwaarden
bestemmingsplangebied Stadscentrum/Dorpsstraat.
bSR-notitie 0904B. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0904 - NDFF Gemeente Zoetermeer
Bakker, G. 2013. Overzicht beschermde natuurwaarden
bestemmingsplangebied Palenstein. bSR-notitie 0904C.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0906 - Quick scan Rijnlandblok Leiden
Moerland, W., S. Jaarsma & A. de Baerdemaeker 2013.
Quick scan Rijnlandblok Leiden. bSR-notitie 0906.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0907 - Beukencontrole Waalhof HI-Ambacht
Elzerman, S.D. & G. Bakker 2013. Quick scan Beuken
begraafplaats Waalhof. bSR-notitie 0907.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0909 - Quick scan Haagse Hogeschool Zoetermeer
Bakker, G. 2013. Quick scan gebouw Bredewater 24,
Zoetermeer. bSR-notitie 0909. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0910 - Vogelinventarisatie Sluffergebied
Bakker, G. 2013. Startnotitie vogelinventarisatie Sluffe.
bSR-notitie 0910. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0911 - Quick scan Lakenhal Leiden
Moerland, W. & S. Jaarsma 2013. Quick scan Lakenhal
Leiden (2013). bSR-notitie 0911. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0912 - Schoonhoven-Noord vervolg
Bakker, G. 2013. Reactie op opmerkingen bSR-notitie 0754
& bSR-rapport 208. bSR-notitie 0912. Bureau Stadsnatuur,
Rotterdam.

Project 0912 - Schoonhoven-Noord vervolg
Bakker, G., M.A.J. Grutters & N. de Zwarte. 2013.
Activiteitenplan beschermde soorten plangebied Schoonhoven-
Noord. bSR-rapport 208. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0912 - Schoonhoven-Noord vervolg
Bakker, G. 2013. Vervolginspecties vlermuizen & vogels
slooppand Mr Kesperstraat Schoonhoven-Noord.
bSR-notitie 0912b. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

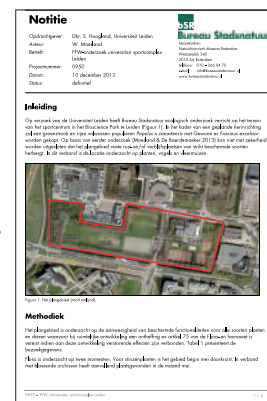
Project 0917 - Verspreidingsgegevens soorten op terrein Kuwait
Grutters, M.A.J. 2013. Voorkomen flora en fauna op terrein
Kuwait Petroleum. bSR-notitie 0917. Bureau Stadsnatuur,
Rotterdam.

Project 0918 - Quick scan Alexanderplantsoen Zoetermeer
Bakker, G. 2013. Quick scan scholenlocaties
Prins Willem Alexanderplantsoen, Driemanspolder.
bSR-notitie 0918. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

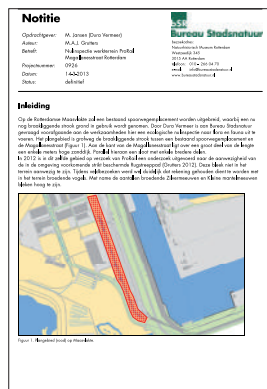
Project 0919 - Quick scan Kwadrant Zoetermeer
Bakker, G. 2013. Quick scan ontwikkellocaties Kwadrant/
Van Tuyl sportpark/Brinkhage/Lansinghage.
bSR-notitie 0919. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0923 - Quick scan sportcomplex
universiteit Leiden Moerland,
W. & A. de Baerdemaeker 2013.
Quick scan Universitair Sportcomplex
Leiden. bSR-notitie 0923.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0924 - Quick scan Hoevenbos,
Zoetermeer Bakker, G. 2013.
Quick scan beschermde natuur
waarden Hoevenbos,
Zoetermeer. bSR-notitie 0924.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0925 - Ffwet Sportcomplex Varkenoord Baerdemaeker, A. de. 2013. Actualisatie ecologisch onderzoek Sportpark Varkenoord. bSR-notitie 0925. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0926 - Nulinspectie werkterrein Magallanesstraat Grutters, M.A.J. 2013. Nulinspectie werkterrein ProRail Magallanesstraat Rotterdam. bSR-notitie 0926. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0927 - FF wet vleermuizen Rijnlandblok Leiden Moerland, W. 2013. Vleermuisonderzoek Rijnlandblok Leiden. bSR-notitie 0927. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0928 - Vleermuizen Zuidwal Maasvlakte Deel II Baerdemaeker, A. de, M.A.J. Grutters, N. de Zwarte & R. Haselager. 2013. Vleermuis migratie bij windturbinepark Zuidwal op de Maasvlakte. bSR-rapport 210. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0929 - Begeleiding ontheffingsaanvraag Zuidwal Maasvlakte Grutters, M.A.J. & N. de Zwarte 2013. Activiteitenplan vleermuizen in projectgebied Zuidwal ten behoeve van aanvraag ontheffing Flora- en faunawet. bSR-rapport 219. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0931 - Compensatieplan Buizerd Blauwe Verbinding Baerdemaeker, A. de. 2013. Werkprotocol compensatie en mitigatie Buizerd Vaanbos. bSR-notitie 0931. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0933 - Quick scan Kenauweg 1 Leiden Moerland, W. 2013. Quick scan Kenauweg 1, Leiden. bSR-notitie 0933. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0934 - Quick scan Rijnsburgerblok Leiden Moerland, W. & A. De Baerdemaeker 2013. Quick scan Rijnsburgerblok Leiden. bSR-notitie 0934. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0948 - Quick scan Kooipark Leiden Moerland, W. 2013. Quick scan Kooipark Leiden. bSR-notitie 0948. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0950 - FFW universitair sportcomplex Leiden Moerland, W. 2013. FFW-onderzoek universitair sportcomplex Leiden. bSR-notitie 0950. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0955 - Werkprotocol en begeleiding Zuydwende Ambacht Bakker, G. 2013. Ecologisch werkprotocol bomenkap Heerenhof. bSR-rapport 213. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0955 - Werkprotocol en begeleiding Zuydwende Ambacht Bakker, G. 2013.

Opmerkingen t.b.v. verweerschrift bomenkap Heerenhof. bSR-notitie 0955. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0955 - Werkprotocol en begeleiding Zuydwende Ambacht Bakker, G. 2013. Inventarisatie broedende vogels i.v.m. bomenkap Heerenhof. bSR-notitie 0955b. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0955 - Werkprotocol en begeleiding Zuydwende Ambacht Bakker, G. 2013. Vervolginventarisatie broedende vogels i.v.m. bomenkap Heerenhof. bSR-notitie 0955c. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0955 - Werkprotocol en begeleiding Zuydwende Ambacht Bakker, G. 2013. Quick scan broedende vogels bomen Het Hof & Hoge Kade. bSR-notitie 0955d. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0956 - Quick scan bomen Leidsewallen Zoetermeer Bakker, G. 2013. Quick scan bomen Leidsewallen. bSR-notitie 0956. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0958 - Quick scan Schieveste 5 Schiedam Jaarsma, S. & G. Bakker 2013. Quick scan terrein Schieveste 5, Schiedam. bSR-notitie 0958. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0960 - Ffwet Groenordhallen Leiden Moerland, W. 2013. Ffw Groenordhallen Leiden. bSR-notitie 0960. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0961 - Muuronderhoud Prins Hendrikade Andeweg, R.W.G. 2013. Advies behoud beschermde muurplanten langs de Prins Hendrikade. bSR-notitie 0961. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0962 - Vervolgonderzoek Kooipark Leiden Moerland, W. 2013. Vervolgonderzoek Kooipark Leiden. bSR-notitie 0962. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0966 - Tamboerstraat Rotterdam Baerdemaeker, A. de. & S.E. Elzerman 2013. Ecologisch onderzoek Tamboerstraat, Rotterdam. bSR-notitie 0966. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0968 - Culturele As Zoetermeer - inventarisatie en inrichtingsadvies Bakker, G. 2013. Flora- en fauna-onderzoek in het kader van realisatie Culturele As, Zoetermeer. bSR-rapport 222. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0970 - Vervolgonderzoek Alexanderplantsoen, Zoetermeer Bakker, G. 2013. Ffwet-onderzoek scholen Willem-Alexander plantsoen. bSR-notitie 0970. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0972 - Fietspad Harreweg Schiedam Bakker, G. 2013. Quick scan fietspadtracé Harreweg Schiedam & toetsing aan Flora- en faunaparagraaf Bestemmingsplan Spaland. bSR-notitie 0972. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0972 - Fietspad Harreweg Schiedam Grutters, M.A.J. & G. Bakker 2013. Advies inrichting tracé gebied fietspad Harreweg. bSR-notitie 0972B. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0973 - Quick scan Leo Kanner College Leiden
Moerland, W. 2013. Quick scan Leo Kanner College Leiden.
bSR-notitie 0973. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0974a - FFwet Betaplein Leiden
Moerland, W. & M.A.J. Grutters 2013. FFw-onderzoek
Betaplein Leiden - tussentijdse rapportage -. bSR-notitie 974a.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0974b - FFwet Betaplein Leiden
Moerland, W. 2013. FFw-onderzoek Betaplein Leiden
- eindrapportage. bSR-notitie 974b. Bureau Stadsnatuur,
Rotterdam.

Project 0975 - Quick scan Air Liquide waterstofstation Rhoon
Grutters, M.A.J. & N. de Zwarte 2013. Ecologisch onderzoek
projectgebied Air Liquide waterstofstation Rhoon.
bSR-notitie 0975. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0979 - Oeverwalwanden Rozenburg
Bakker, G. & A. de Baerdemaeker 2013. Verkenning
mogelijkheden verplaatsing oeverwalwanden Landtong
Rozenburg. bSR-notitie 0979. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0982 - Quick scan Cetem
Andeweg, R.W.G. 2013. Quick scan Flora- & faunawet
Oude Maasover Cetem. bSR-notitie 982.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0983a - FFwet Lammermarkt Leiden
Moerland, W. 2013. FFwet-onderzoek Lammermarkt Leiden
- tussentijdse rapportage. bSR-notitie 983a.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0983b - FFwet Lammermarkt Leiden
Moerland, W. 2013. FFwet-onderzoek Lammermarkt Leiden
- eindrapportage. bSR-notitie 983b.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0984 - Vleermuisonderzoek Dierenasiel Leiden
Moerland, W. 2013. Vleermuisonderzoek Dierenasiel
Leiden. bSR-notitie 0984. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0986a - Ecologische begeleiding Vondelingenplein
Bakker, G. 2013. Quick scan poel Vondelingenweg.
bSR-notitie 986a. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0986b - Ecologische begeleiding Vondelingenplein
Bakker, G. 2013. Quick scan leidingtracé Vondelingenweg.
bSR-notitie 986b. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0987 - Flora- en faunaparagraaf Harga-Noord Schiedam
Bakker, G. 2013. Flora- en faunaparagraaf Bestemmingsplan
Harga-Noord. bSR-rapport 213. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0987 - Flora- en faunaparagraaf Harga-Noord Schiedam
Bakker, G. 2013. Flora- en faunaparagraaf Bestemmingsplan
Kethel. bSR-rapport 214. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0988 - Vervolgonderzoek Leo Kanner College Leiden
Moerland, W. 2013. Vervolgonderzoek Leo Kanner College
Leiden. bSR-notitie 0988. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0989a - Quick scans portaal
Vastgoed - Kooizicht Moerland,
W. & M.A.J. Grutters 2013.
Quick scan Kooizicht Leiden.
bSR-notitie 989a.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0989b - Quick scans portaal
Vastgoed - Celebesstraat Moerland,
W. & M.A.J. Grutters 2013.
Quick scan Celebesstraat Leiden.
bSR-notitie 989b.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0989c - Quick scans portaal Vastgoed - Sophiastraat
Moerland, W. & M.A.J. Grutters 2013.
Quick scan Sophiastraat Leiden. bSR-notitie 989c.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0989d - Quick scans portaal Vastgoed -
Anna van Saksenstraat Moerland, W. & M.A.J. Grutters
2013. Quick scan Anna van Saksenstraat Leiden.
bSR-notitie 989d. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0990 - Quick Scan Abtswoude Schiedam
Bakker, G. 2013. Quick scan Abtswoude gemeente
Schiedam. bSR-notitie 0990. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0991 - Quick scan scholen Toverberg Zoetermeer
Bakker, G. 2013. Quick scan schoolgebouwen Toverberg.
bSR-notitie 0991. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0994 - Quick scan Hofwegensingel Gouda
Grutters, M.A.J. 2013. Quick scan Hofwegensingel Gouda.
bSR-notitie 0994. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

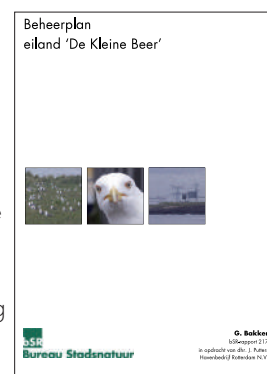
Project 0996 - Planteninventarisatie ecologisch beheerlocaties
Hellevoetsluis Andeweg. R.W.G. 2013. Planteninventarisatie
ecologisch beheer locaties Hellevoetsluis. bSR-rapport 220.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 0999 - Quick scan
Leeuwenhoekpark Leiden Moerland, W. 2013.
Quick scan Leeuwenhoekpark Leiden. bSR-notitie 0999.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1003 - Beheerplan eiland Kleine Beer Bakker, G. 2013.
Beheerplan eiland 'De Kleine Beer'. bSR-rapport 217.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1004 - Beheerplan Krabbeterrein Andeweg, R.W.G.,
N. de Zwarte & G. Bakker 2013.
Beheerplan Krabbeterrein.
Tijdelijke natuur als ecologische
stapsteen in het havengebied van
Rotterdam. bSR-rapport 218.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1009 - Natuurtoets Noordelijke
Randweg Hellevoetsluis Grutters,
M.A.J. 2013. Quick scan en
vissenonderzoek Noordelijke
Randweg Hellevoetsluis. bSR-notitie 1009.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1010 - Vervolgonderzoek Leeuwenhoekpark Leiden
W. Moerland 2013. Vervolgonderzoek Leeuwenhoekpark
Leiden. bSR-notitie 1010. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1012 - Quick scan Zuidwende-Zuid Ht-Ambacht
Bakker, G. 2013. Verkennende inventarisatie flora en fauna
Zuidwende-Zuid. bSR-notitie 1012. Bureau Stadsnatuur,
Rotterdam.

Project 1014 - Quick scan Van der Hagenstraat 17 Zoetermeer
Bakker, G. 2013. Quick scan Van der Hagenstraat 17.
bSR-notitie 1014. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1015 - Quick scan loods RDM-terrein
Bakker, G. 2013. Quick scan loods RDM-terrein.
bSR-notitie 1015. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1016 - Advies Park Louterbloemen
Andeweg, R.W.G. 2013. Advies Park Louter Bloemen,
Dordrecht. bSR-notitie 1016. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1017 - Quick scan Poldervaart Schiedam
Jaarsma, S. & G. Bakker 2013. Quick scan fietspadtracé
Poldervaart Schiedam. bSR-notitie 1017.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1020 - Quick scan POP-huisjes Schiedam
Bakker, G. 2013. Quick scan plaatsing POP-huisjes.
bSR-notitie 1020. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1023 - Actualisatie natuurwaardenonderzoek Driemanspolder
Bakker, G. 2013. Beoordeling natuuronderzoeken Nieuwe
Driemanspolder. bSR-notitie 1023. Bureau Stadsnatuur,
Rotterdam.

Project 1027 - Activiteitenplan Lakenplein Leiden
Moerland, W. 2013. Activiteitenplan Gierzwaluw en
Gewone dwergvleermuis in plangebied Lakenplein,
gemeente Leiden. Ten behoeve van toetsing aan Flora- en
faunawet. bSR-rapport 225. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1028 - Ecologische begeleiding leidingtracé Vlaardingen
Bakker, G. & M.A.J. Grutters 2013. Ecologische inspecties
tracé Leiding over Noord. bSR-notitie 1028.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1031 - Vleermuisonderzoek Excercitiestraat Crooswijk
Baerdemaeker, A. de 2013. Vleermuisonderzoek
Excercitiestraat Rotterdam. bSR-notitie 1031.
Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1032 - Quick scan havenbekkens Vopak
Andeweg, R.W.G. & G. Bakker 2013. Quick scan havenbek
kens Vopak. bSR-notitie 1033. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1033 - Quick scan Timmerloods RDM-West
Bakker, G. & R.W.G. Andeweg 2013. Quick scan loods en
RDM-West. bSR-notitie 1034. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1034 - Quick scan Kruisweg Bleiswijk
Grutters, M.A.J. 2013. Quick scan Kruisweg Bleiswijk.
bSR-notitie 1034. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1035 - Quick scan Zuidersingel Berkel en Rodenrijs
Grutters, M.A.J. 2013. Quick scan Zuidersingel Berkel en
Rodenrijs. bSR-notitie 1035. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1036 - Quick scan Peugeotgarage Koningslaan Rotterdam
Grutters, M.A.J. 2013. Quick scan Peugeotgarage Konings-
laan Rotterdam. bSR-notitie 1036. Bureau Stadsnatuur,
Rotterdam.

Project 1038 - Vleermuisonderzoek Lakenhal Leiden
Moerland, W. 2013. Najaarsonderzoek Vleermuizen Lakenhal
Leiden. bSR-notitie 1038. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1040 - Flora- en faunacheck locatie UWV
Andeweg, R.W.G. 2013. Flora- en faunacheck locatie UWV.
bSR-notitie 1040. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1045 - Ecologisch werkprotocol Nicolaasschool
Bakker, G. 2013. Ecologisch werkprotocol Nicolaasschool.
bSR-notitie 1045. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1047 - Advies inrichting opslagterrein Vlaardingen
R.W.G. Andeweg & M.A.J. Grutters 2013.
Advies Ffwet inrichting opslagterrein Vlaardingen.
bSR-notitie 1047. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1057 - Quick scan Groenendaal Rotterdam
Baerdemaeker, A. de 2013. Quick scan Groenendaal.
bSR-notitie 1057. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

Project 1060 - Quick scan Serdijn Waalhaven
Grutters, M.A.J. 2013. Quick scan Serdijn Waalhaven.
bSR-notitie 1060. Bureau Stadsnatuur, Rotterdam.

▲ Enthousiasme bij bSR-ecoloog na de vondst van hondskruid (*Anacamptis pyramidalis*) op de Maasvlakte, in 2013. (Garry Bakker)